

«Жаҳон адабиёти дурдонлари»

НОДАР ДУМЕАДЗЕ

«SHARQ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАХРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 2011

Марта холанниг атрофи тут, шафтоли, олча дарахт-лари билан куршалган болохонали уйи Варазисхеви кўчасининг этагига жойлашган.

Ёз бошланиши билан кварталимизда яшайдиган болалар ана шу дарахтларга мўрмалахдай ёпирилишар, шунда ҳовли Марта холанинг адоқсиз қарғишларию дўқ-пўписаларига кўмилиб кетарди:

- Туш деярман сенга, ҳой тирранча!
- Еганинг еган, шохини синдирганинг нимаси?!
- Ҳўй, кўр бўгур! Олчага ҳали ранг киргани йўқ-ку!
- Жора, милтиққа туз сопке!
- Уйинг куйгур ўғрилар, дарбадарлар, муттаҳамлар!
- Тушинглар ҳозир, бўлмаса Кукарачани чақираман!
- Ота-оналарингни кўзига куйдирги чиққанми?! Ёки етимчамисанлар, а?! Э-э, парвардигор, бу қароқчиларнинг бир додини бер! Ичбуруғ бўлиб думалаб қолишмаса гўримда тикка тураман!

Марта хола хипчин кўтарганча у дарахтдан-бу дарахтга югурар, кейин буткул ҳолдан тойиб, ҳовлининг ўртасига ўтириб оларди-да, панд-насихат қилишга ўтарди:

— Натела, қизалогим, муаллиманинг қизисан-а?! Бу қанақаси: ойинг бутун Вакега¹ имлони ўргатади, «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон»дан сабоқ беради, аммо якка-ёлғиз қизига ўзиники билан бировникини фарқ қилишни ўргатолмапти-да?!

— Бай-бай-бай-бай! Дуду, каллавой-ей! Отанг, кимсан — инженер! Шаҳарнинг ярмини қурган, сени эса бировларнинг уйини хонавайрон қиладиган бола қилиб ўстиришипти-да, а?!

— Ҳой, думбул Гуриели, намунча кипнамасанг! Сен райком секретарининг эмас, қассобнинг ўғли бўлиб туғилишинг керак эди, Вэреда² ичак-чавоқ ювсанг қандок

¹ В а к е — Тбилисидаги районнинг номи.

² В э р е — Тбилисидаги дарёнинг номи.

ярашарди! Бу ёққа туш, ярамас, катик қуйиб бераман! Туш, деяпман дарахтдан, ишёкмас, худо кўрсатмасин, йиқилиб тушсанг, товонингга қоламан-а!

— Э-э-э, сен ҳам шу ердამисан, Бродзели? Дарвоқе, сендай каллакесар, товламачи шу ерда бўлмай каерда ҳам бўларди!.. Бугун олча ўғирлайсан, эртага бировнинг уйини тунайсан, индинга поездни қақшатасан, у ёғига қарабсанки, денгизда сузиб юрган кемани кўнглинг тусаб қолади...

— Ие, ўзингмисан, Кучико?! Сени нима жин урди?! Хе, башаранг курсин, хумкалла!

— Ха-а-а, Костя-грек! Сиз нега қадам ранжида қилдингиз, мени қон қақшатиш учундир-да, а?! Нима бало, Грецияда олча билан тутнинг уруғига ўт тушганмиди, а?

— Сени кўзинг каёқда, Кукарача?! Оғизда ботирсан! Ундок қилодурман, бундок қилодурман! Участка инспекториман! Ўғри ва товламачилар учун азроилман! Ёшларнинг мурабийсиман! Латтачайнарсан, билдингми! Мурабий эмиш-а! Ўзинг ҳам етимхонада ўсган бўлсанг кераг-ов! Хе, ўргилдим сендақа ботирдан!

Районимиз милициясининг участка инспектори Кукарача ҳаққўй, ҳаммага ғамхўр ва меҳрибон киши, шунинг учун ҳам катгаю кичик уни бошига кўтаради. Бировни чивин чакса ҳам дарров Кукарачанинг олдига югуради. Мухимроқ ишлар-ку кўпдан буён Кукарачанинг аралашувисиз битганмас.

Фин урушидан кўксига Қизил Байроқ орденини тақиб қайтган Кукарача ўша куниёқ район партия комитетига кириб иш сўраган дейишади. «Кўлингдан нима иш келади?» — деб сўрапти райком секретари. «Отиш ва душманларимизни ер тишлатишни дўндираман», — деб жавоб берипти Кукарача. Секретарь мийиғида кулибди-ю, уни район милиция бўлимига жўнатишти. Инспекторимизнинг биз билган бор-йўқ таржимаи ҳоли мана шу. Фронгда мардона жанг қилган, деган гап-сўзлар ҳам юради. Бунинг устига, Қизил Байроқ орденини шахсан Ворошиловнинг ўзи кўкрагидан ечиб, ўз қўли билан Кукарачанинг гимнастёркасига қадаб қўйганмиш. Тағин елкасига қоқиб:

— Баракалла, Кукарача, дзалиан карги бичи хар!¹ — деганмиш.

¹ Зўр йигит экансиз (груз.).

— Грузинчани қаёқдан биласиз, ўртоқ Климент Ефремович? — деб сўраганмиш Кукарача таажжубланиб.

Ворошилов Кукарачанинг соддалигидан бир кулиб кўйганмишу сўнг:

— Иосиф Виссарионович ўргатган-да, — деб жавоб берганмиш.

Кукарачадан, шу гаплар ростми, деб сўрашса, аниқ жавоб бермайди, «ҳа»ям демайди, «йўқ» ҳам демайди.

— Қаёқда... Аммо-лекин орденни нима учун олганимни гапириб беришим мумкин... — шундай деб, у бир ҳикоясини юзинчи марта ҳам такрорлайверади.

...Шундоқ бўладики, Кукарача ўз танки билан танка қарши қазилган ҳандаққа тушиб кетади. Минг уринмасин, ўрадан чиқолмайди, ўзимизникиларга ҳам хабар қилолмайди. Тинкаси қуриган Кукарача уйқуга кетади. Бир маҳал танк атрофидан гала-говур эшитилади. Туркишдан қараса — ана холос! Финлар иккита энгил танк билан Кукарачанинг танкини шатакка олиб, тортиб ётишипти! Кукарача миқ этмай ўтираверади. Ниҳоят финлар танкни ҳандақдан чиқазиб, ўзлари эгаллаб турган жойга олиб келишади. «Э, йўқ, — дейди Кукарача ўзига-ўзи, — бунақаси кетмайди!.. Сенларга асир тушиб бўпман!..» У шундай дейди-ю, танкни ўт олдиради, шартта орақага буриб, газни охиригача босади... Финлар эсхушларини йиғиб олгунларича, уларнинг иккита энгил танкини судраб жўнаб қолади... Шу алпозда ўзимизникилар турган маррага етиб келади. Тўғри, финлар танкларидан сакраб тушиб, қочиб қолишади, ҳа майли, садкаи сар! Шундай қилиб, душманнинг бус-бутун иккита танки Кукарачага ўлжага қолади.

Шу ерга келганда Кукарача ҳикоясини тўхтатади. Климент Ворошилов билан бўлган суҳбатнинг мазмуни ҳар гал сирлигича қолаверади.

Каллаи саҳарлаб Цхнетида¹ Тбилисига тушган қатиқфурушлар эшакларини Марта холанинг ҳовлисида қолдириб, ўзлари сут-қатиқ солинган банкаларга тўла хуржунларини елкаларига ташлашарди-да, «қатиқ сота-ман, кимга сут кера-ак!» — дея бақирганча шаҳар кўчаларига тарқалиб кетишарди.

Тундан кейин, сут-қатиқларини сотиб бўлишгач, улар яна ҳовлига тўпланишар, узун тахта стол атрофига ўтир-

¹ Ц х н е т и — Тбилиси яқинидаги қишлоқнинг номи.

волишиб, Кахетия виносини эрмак қилишар, қадах сўзлари орасида кун бўйи кўчада эшитган янгиликлари ва ҳар турли олди-қочдилардан бир-бирларига сўзлаб беришарди.

Биз Марта холанинг ҳовлисини «карвонсарой» дердик.

Баъзан цхнетилик қатикфурушлар эшак пойга ташкил қилишарди. Старт жойи — ҳовли дарвозаси, марра — ҳовлининг этак девори, оралик — 25—30 метр. Чавандозликка бизни, болаларни ёллашарди. Ютган бир банка қатик оларди, ютқазган эса ўлгудай масхара бўлар ва гарданига бир мушт ҳам ерди.

Табиийки, ҳар бир эшакнинг ўз номи бор эди, лекин биз уларни эгаларининг исми билан атардик.

...Ўша куни ширакайф қатикфурушлар ҳам пойгада қатнашмоқчи бўлишди. Беш сўм ганақ тикилди.

Мен Китесга, Натела — Аршакка, Дуду — Шахрога, Ирача — Имедога, Костя-грек — Халватга минволдик. Бошқа эшаклар ҳам бор эди, лекин улар биринчи турда қатнашмаётганди — пойга йўлининг эни шуни тақозо қиларди. Марта хола билан мусобақада қатнашмаётган эшакларнинг эгалари ҳакамлик қиладиган бўлишди.

Марта хола учгача санади, пойга бошланди. Бир гала эшак кулоқларини чимирганча тапира-тутур қилиб маррага интилди. Қизишиб кетган қатикфурушлар хай-хайлаб бизга ҳам, эшакларга ҳам далда беришарди:

— Ххи, ҳаром ўлгур, еган арпангни оқла!

— Ҳой бола, сағринига ўтир, тезроқ чопади!

— Эшак эшаклигини қиларкан-да! Нукул орқага тисарилади-я! Биқинига теп, биқинига!

— Э, қойил! Зўр қиз экан! Бошлаяпти! Баракалла!

— Хе, лапашанглар! Қиз болачалик бўлолмадинглар-а!

Нателага бир банка қатик тегди, Аршак беш сўмлик бўлди, мен гарданамга бир мушт едим.. Энди иккинчи турни бошламоқчи бўлиб турувдик, ҳовлига ранги докадек оқариб кетган Зевара чошиб кирди-ю, хўнграб йиғлаб юборди:

— Кукарачани ўлдиришипти!

Ҳамма турган жойида қотиб қолди. Фавкулудда бу сукунатдан ҳатто дарахт шохларида чиркиллаётган чумчуқларнинг ҳам уни ўчди.

Зевара сал ўзини босиб олгач, яна ўша гапини такрорлади:

— Кукарачани ўлдиришипти, хой одамлар! — деди у ва қуруқшаб кетган лабларини тили билан бир намлаб олди.

— Ким? — деб сўради узоқ сукунатдан сўнг Марта хола.

— Билмайман, — дея елкасини қисди Зевара.

— Қаерда? — деб сўради яна Марта хола.

— Кабулети тепалигида, — деди Зевара қўли билан ўша томонга ишора қилиб.

— Инганинг уйидами?

Зевара бош ирғади. Марта хола бошидаги рўмолини сидириб олиб, ҳовлидан чиқиб кетди.

Орадан ўн минут ўтар-ўтмас кварталимизнинг жамики аҳолиси Инганинг уйи ёнига тўпланди.

Санатиарлар билан иккита милиционер замбилда Кукарачани олиб чиқишди. У беҳуш эди. Кўкрагининг ўқ тешган икки жойидан хануз қон силқиб турарди. Замбил билан ёнма-ён ранг-рўйи бир аҳволда Инга келарди. У ҳадеб замбилга энгашар, дахшатдан бакрайган кўзларини қонга бўккан докадан узмай, пичирларди:

— Ўлма, Кукарача, мени ҳам адо қилма... Онамнинг руҳини ўртага солиб илтижо қиламан, Кукарача, ўлма... Мени айбим йўқлигига ким ишонади... Кукарача, кадрдоним, ўлма, ўгинаман...

Замбилни тез ёрдам машинаси ёнига олиб келган пайтларида Кукарача кўзларини очди.

— Кукарача, азизим, ўлма... — Шундай деб, Инга замбил ёнига тиз чўқди.

Кукарача тепасида энгашиб турган одамларга маъюс кўз югуртириб чиқди.

— Ўлма, Кукарача, ўлма, ёлвораман... — деб такрорлади яна Инга. — Хароб бўламан, гапимга ишонишмайди...

— Бас қил... — дея пивирлади Кукарача, — кет бу ердан... Сен бу ерда йўқ эдинг... Эшитяпсанми? Кет...

— Кукарача! — Инга Кукарачаннинг қўлига лабларини босди. — Азизим...

Кукарача энди унинг гапларини эшитмас, нигоҳи билан кимнидир изларди. Ниҳоят уни топгач:

— Давид! — деди.

Оломон орасидан район милиция бўлимининг бошлиғи сирғалиб чиқди.

— Давид, ўзинг биласан, бу жувон — менинг хотиним. У юзидаги кўз ёшларидай мусаффао аёл... Биласан-ку, ахир...

Давид бош силкиди. Кукарачанинг курукшаган лабларига ним табассум югурди.

— Инга, — деди у, — кўз олдими туман қоплапти... пуштиранг туман... Сени кўролмаяман... Эҳ, Муртало, номардлик қилдинг-а, ярамас... — Кукарача афсус билан бош чайқади, кейин кўзларини Ингага қадаб, қўлини унинг юзи томон узатди. Қўл ҳавода бир лаҳзагина муаллақ турди-ю, сўнг гўё биров зарб билан кесиб ташлагандай «тўп» этиб замбилга тушди.

Кукарача — милиция лейтенанти Георгий Тушурашвили, ана шундоқ — заррача ҳам инграмасдан, бир оғиз ҳам гапирмай, кулимсираб жон берди...

Янги уйимизга келган биринчи меҳмон (биз Анастасьев кўчасидан академик Марр номидаги кўчага жойлашган бинога кўчиб ўтган эдик) баланд бўйли, бугдойранг, хушсурат милиция лейтенанти бўлди. Ойим эшикни очиши билан у таклифни ҳам кутиб ўтирмасдан ичкарига кирди, тўппа-тўғри ошхонага бориб, табуреткага ўтирволди.

— Қимсиз, нима керак сизга? — деб сўради нотаниш кишининг сурбетлигидан довдираб қолган ойим.

— Мен мухтарама... — лейтенант дудуқланиб қолди.

— Анико! — деди ойим.

— Мен, ҳурматли Анико, Грузия Ички ишлар Халқ Комиссарлиги Тбилиси шаҳар Оржоникидзе район милиция бўлимининг участкаси инспектори Георгий Тушурашвили бўламан, лақабим Кукарача! — деб жавоб берди у бидирлаб.

— Лақабингиз узукка кўз қўйгандай, — деди ойим хахолаб.

— Ҳа... Табиат қора рангни мендан аямаган.

— Тўппа-тўғри...

— Мени Кукарача деяверишингиз мумкин.

— Шу гапни айтгани келувдингизми?

— Йўқ, албатта. Районимизда яшайдиган ўспиринларни рўйхатга олиб юрибман. Менга уларнинг мактаб ва оиладан ташқаридаги ҳаётига кўз-қулоқ бўлиб туриш топширилган.

Шундай деб, Кукарача чарм сумкачасидан қалин дафтар билан қалам олди.

— Ҳурматли... э-э-э... Кукарача, мабодо бошқа жойга келиб қолмадингизми? — деб сўради ойим.

— Йўқ, нега энди! Марр кўчаси, 2-уй, биринчи йўлак, тўртинчи қават, 8-квартира. Владимир Иванович Гуриели. Тўғрими?

— Худди ўзи! Лекин эрим райкомнинг биринчи секретари. Оиламизнинг милицияга бирон бир боғлиқ жойи йўқ, бўлиши ҳам мумкин эмас. Токи мен тирик эканман, ўғлимнинг тарбиясига бировнинг аралашшига ҳам зарурат йўқ! — ойимнинг юзини қизил доғ қоплади. — Сизга маслаҳатим шуки, бамаъни оилаларнинг эшитгани тақиллатиб юргунча, безори ва ўғриларга кўз-қулоқ бўлинг. Ҳа!

— Унақа деманг, ҳурматли Анико! — хотиржам жавоб берди Кукарача ва дафтарни ёпди.

— Нима деяётганимни ўзим яхши биламан! Ўғлим ҳали ўн иккига ҳам тўлгани йўқ. Рўйхатта олипингиз нимаси?

— Унақа деманг, ҳурматли Анико! — такрорлади лейтенант.

— «Унақа деманг», «унақа деманг!»! Илтимос, бунақа ишлар билан иккинчи бошимни қотирманг! — ойим ўрнидан турди. Лейтенант ҳам кўзгалди.

— Илойим, менга ишингиз тушмасин... Аммо-лекин, очигини айтишим керак, ўғлингиз тенги пайтимда яширикча папирос чекканман, кварталимиздаги болалар билан қарта ўйнаганман, ҳатто билагимга нина билан гул ҳам солиб ташлашган! Мана! — Кукарача енгини шимариб кўрсатди.

— Безовта бўлманг! Ўз-ўзидан кўриниб турипти! — ойим уни яна калака қилди.

— Нима ҳожати бор, ҳурматли Анико! Сиз билан уришгани келганим йўқ уйингизга...

— Ҳа, яхши, яхши. Омон бўлинг! — деди ойим паст тушмай.

— Хайр! — Кукарача эшикка қараб юрди. Мен йўлакда ҳамма гапни эшитиб турган эдим. Ойимнинг бунақа дағаллик қилганини ҳеч қачон кўрмагандим. Ёнимдан ўтаётиб Кукарача тўхтади, юзимни силаб:

— Исминг нима? — деб сўради.

— Тамаз! — дедим мен кўрслик билан ва ўзимни орқага ташладим.

— Раҳмат, қўлимни тишлавомадинг! — деб жилмайди Кукарача ва эшикни аста ёпиб чиқиб кетди.

— Сурбет! — деб кичкирди ойим унинг орқасидан.

Кукарача уйимизга келиб кетганидан кейин орадан бир ойча вақт ўтгач, бошқа бир воқеа юз берди.

Биз Варазисхеви кўчасидан Вэри сохилга тушдик, хайвонот боғининг деворидан ошиб ўтиб, каттакон ёнғоқ дарахтининг ёнига келиб қолдик.

— Бўла қолинглар! — деб пичирлади Кучико елкасини тутиб. — Бир қўйин-бир қўйиндан ёнғоқ оламыз.

Мен унинг елкасига чиқиб, эгилиб турган бир шохга осилдим-да, ундан дарахт тепасига ўрмаладим. Кетимдан Дуду, Костя-грек, Ирача ва ниҳоят, Кучиконинг ўзи ҳам ёнғоққа чирмашди.

Овоз чиқазмай, тез ишга киришиб кетдик. Ўн беш минутда қўйинларимиз ёнғоққа тўлди.

— Бўлди! Тушдик! — деб буюрди Кучико.

Апил-тапил пастга тушиб, девордан аранг ошиб ўтдик ва сохил ёқалаб олдинма-кетин юқорига қараб йўрғаладик.

— Тўхтанглар! Келдик! — деб буйруқ берди яна Кучико.

Биз чоғроққина бир дамба олдида тўхтадик.

— Тўкинглар!

Ҳаммамиз қўйнимизни бўшатдик. Ўмарган ёнғоғимиз бир уюм бўлди.

— Бошладик!

Ҳар биттамыз иккитадан силлиқ тошни ушлаб олиб, жон-жаҳдимиз билан ёнғоқ чақишга тушдик. Ҳар урганзимизда пўстлоғидан сув сачрайвериб, ҳаш-паш дегунча юз-қўлларимиз қоп-қорайиб кетди.

— Бўлди! Ташладик! — деди Кучико.

Бўтқа бўлиб кетган ёнғоқни йиғиштириб олиб, сувга ташладик-да, нафасимизни ичимизга ютиб кута бошладик.

Бир минут ўтди, икки минут ўтди... Беш минут ўтди... Ва ниҳоят, сув сатҳида заҳарланиб тўнкарилиб қолган битта балиқнинг оппоқ қорни кўринди. Сал ўтмай яна икки-учтаси пайдо бўлди. Орадан бир неча минут ўтгач, балиқ деганингиз бодроқ бўлиб кетди. Натижа кутганимиздан ҳам зиёда эди. Эҳтиёткорликни ҳам унутиб, бараварига ўзимизни сувга отдик ва қий-чувлашиб чала-жон балиқлари тера бошладик.

— Ушла, ушла!

— Бу меники!

— Қорнидан ушла!

— Қойил Кучико!

- Ким ўргатди сенга!
- Ўзим ўйлаб топдим!
- Оббо сен-эй!

Шодон қийқириқларимиз ярим соатча давом этди. Ниҳоят ҳамма балиқларни териб бўлгач, обдан тинкамиз қуриб, шалаббо аҳволда қирғоққа чиқдигу таппа-таппа чўзилиб қолдик. Кейин Кучико балиқларни ҳаммамизга барабар таксимлади, кетидан: мабодо биров балиқни қаердан олдинг, деб сўраса, қармоқ билан тутдим, дейсанлар, деб огохлантириб ҳам қўйди.

Ҳаммамиз мағрур ва мамнун бир кайфиятда уй-уйимизга тарқалдик.

Ойим мени юз-кўлларим қоп-қора, уст-бошим жикқа хўл, қўйним тўла балиқ, искирт бир аҳволда кўриб, кўркиб кетди.

— Нима бало қилдинг?! Афт-башарангни кара! Балиқни қаёқдан олдинг?..

— Дарёдан тутдик... Ҳаммасини ўзим қармоқ билан тутдим!

Ойим балиқларни ташлаб юбормоқчи ҳам бўлди, лекин мен роса ялиниб-ёлвордим. Шундан сўнг ойим уларни тозалаб, унга беллади-да, кунгабоқар мойига жазиллатиб қовурди. Пишган балиқдан ўзи ҳам татиб кўрди-ю: «Ие, ширин-ку!» — дея ликопчани олдимга суриб қўйди.

— Ол!

Сўнгги балиқни еб турганимда бирдан қўнғироқ жиринглаб қолди. Ойим эшиқни очди. Қўлида фаров қармоқ, жилмайганча Кукарача кириб келди.

— Салом, ҳурматли Анико! Мумкинми? — деди у тавозе билан.

— Кираверинг! — ойим бу гал анча юмшоқ муомала қилди, кейин думалоқ стол ёнига бориб ўтирди.

Кукарача қармоқни деворга суяб қўйди-да, чарм сумкачасидан қизил муқовали китобча олиб, ойимнинг рўпарасига ўтирди.

— Хўш, эшитаман, ҳурматли Кукарача? Анови фаровингиз нимаси? — деб сўради ойим.

— Ҳозир тушунтираман... Фаров — оддий қармоқ, манави китобча — Жиноят кодекси.

— Шунақа денг... Лекин бу нарсаларни менинг уйимга нима дахли бор?

— Қармоқ билан, маълумингизким, балиқ тутилади, Жиноят кодекси билан эса — одам овланади...

— Менга қаранг, лейтенант, илтимос, топишмоқла-

рингизни қўйинг!.. Очигини айтаверинг — сизга нима керак ўзи? — деди ойим энсаси қотиб. Аммо Кукарача индамай китобчани варақлайверди. Ниҳоят, керакли жойини топиб, ойимга қаради:

— Ижозатингиз билан манави муқаддас китобда нима деб ёзилганини бир эшитиб кўрайлик... Ўтиринг, йигитча! — бирдан у менга мурожаат қилиб қолди. Қўнглим нохуш бир нарсани сезди-ю, аммо сир бой бермай, секингина стол ёнига ўтирдим. Кукарача давом этди:

— Давлат мулки қасддан нес-нобуд қилингани, яъни хом ёнроқлар ваҳшийларча талон-тарож этилгани ҳақида ҳозирча индамайман. Нисбатан енгилроқ жиноятлардан бошлаймиз... Хўш... 175-модда... «Балиқ ва бошқа жониволарни ғайриқонуний йўл билан овлаш». Хўш... Хўш... Мана! «Портловчи ёки заҳарли моддалар ёрдамида ов қилган шахслар тўрт йилгача озодликдан маҳрум қилинади...»

Кукарача китобчани ёпиб, менга қаради.

Шундагина ҳаммасига тушундим. Аъзойи баданимни совуқ тер босди. Кучико, тилинглари тийинглари, деб бекорга огоҳлантирмаган экан-да. Мен тентак балиқдан кўриб ётибман! Ер ютсин шу балиқниям! Ҳамма гап уни қандай тутишда экан! «Заҳарли модда...»

Мен ойимга қарадим. У ранги қув ўчганча ўтирар, нигоҳини мендан узмасди. Чидаёлмай, бошимни эгдим.

— Хўш, нима қилишим керак энди? — деди Кукарача. — Балиқларни мусодара қилишнинг иложи йўқ. Жиноятчи оғзини артиб бўпти...

Ойим шартта ўрнидан турди-да, биттагина балиқ қолган ликопчани Кукарачанинг олдига келтириб қўйди.

— Мана, марҳамат! Мебеллар билан пианинони мусодара қилмасиз ҳарҳолда. Ёнроқ масаласига келсак, арчилган ёнроқ билан тўлайман... Совет Иттифокида балиқ овлаган одам жазога тортилишини билмас эканман!

— Унақа эмас, ҳурматли Анико! Портловчи ёки заҳарли моддалар ёрдамида балиқ овлаганлар жазоланади! Қармоқ билан бўлса — марҳамат, хоҳлаганингизча тугаверинг!

— Сизлар нима билан тутгандинглари? — деб сўраб қолди ойим мендан. Миқ этмадим.

— Улар сувга янчилган хом ёнроқ ташлаб, анчамунча балиқни қириб ташлашган.

Ойим ёнимга келиб, иягимдан ушлади.

— Ростми шу гап?

Мен бош ирғадим: Ойим қулоғимдан ушлаб шундоқ бурадики, чинқириб юборишимга сал қолди. Кукарачадан уялганимдан тишимни тишимга босдим.

— Албатта рост! — деди Кукарача. — Ўз кўзим билан кўрдим!

— Қўйинг-ээ! — ойим хафа бўлди. — Кўриб, индамай туравердингизми? Энди келиб насиҳат қилганингиз нимаси?

— Ўлай агар, Анна Ивановна, бунақа нарсани, яъни хом ёнроқ билан балиқ тутишни биринчи кўришим эди! Махлиё бўлиб қолибман! Кейин вақт ўтган эди... Энг ёмони — дарёнинг этак томонида жуда кўп майда балиқлар нобуд бўлган! Бу машаада ўғлингиз билан баббаравар гунохкорман. Мени ҳам қулоғимдан чўзинг! — шундай деб, у ойимга қулоғини тутди.

— Тентаквой! — деди ойим жилмайиб ва ошхонага чиқиб кетди.

— Хўш, тушундингми энди? — дея мурожаат қилди менга Кукарача. — Сенга қармоқ олиб келдим. Бундан кейин, балиқ овига борганларингда мени ҳам олиб кетинглар. Агар хоҳласанг, иккаламиз борамиз. Чувалчангни ўша ердан топамиз, ҳайвонот боғида тикилиб ётипти. Аслида бу балиқ пашпага кўпроқ илинади. Шунақа! — у ўрнидан турди, китобчасини сумкага солиб, ойимни чақирди:

— Анна Ивановна, қолган балиқни мусодара қилишга арзимаёди, яхшиси, еб қўя қоламан! Бир стакан вино ҳам берсангиз зўр бўларди! Нимага деганда, бу жиноятга шерик сифатида ўзим жавоб беришимга тўғри келади!

Ойим шу заҳоти бир шиша вино билан стакан опчиқиб, Кукарачани столга таклиф этди. Ўзи ҳам иягини иккала кафтига тираганча унинг рўпарасига ўтириб олди.

— Нон-чи?

— Раҳмат, кераги йўқ... — Кукарача балиқни думидан ушлаб, бутунича овзига солди. — Оҳ-оҳ! Ажойиб балиқ! — сўнг стаканга вино қуйиб, ўрнидан турди ва хотирамга бир умр михланиб қолган ушбу қадах сўзларини айтди:

— Қадрли Анна Ивановна! Қулимсираб вино кўтариб чиққанингизда онамга шунақаям ўхшаб кетдингизки... Онажонимни эслатганингиз учун сизга мингдан-миг раҳмат!

— Неччига қирдинг, Кукарача? — деб сўради ойим.

— Йигирма иккига.

— Уни кара-я, сендан атиги саккиз ёш катта эканман холос, тентаквой! — шундай деб, у эрта оқариб кетган сочларини силаб қўйди.

— Мени кечиринг... — Кукарача энгашиб оймнинг қўлини ўтди. Ойим хўрсинди, синиқ бир жилмайди-да, хонадан чикиб кетди.

Кукарача бир оз каловланиб турди, сўнг шартта бурилиб, жўнаб қолди.

Кукарачани милиция бўлимнинг бошлиғи чақиртирди. Орадан беш минут ўтгач, лейтенант Давид Сабашвили кабинетида ўтирарди.

— Мана, келдим. Нима гап?

— Менга қара, қачон тартибга ўрганасан, а? «Мана, келдим», эмиш! Бошлиққа қандай рапорт бериш керак? «Ўртоқ майор! Лейтенант Тушурашвили буйруфингингизга биноан келди!» Уқдингми? — деди Давид зарда билан ва қўлидаги папкани стол четига ташлади.

Кукарача ирғиб ўрнидан турди, қадини роз қилиб, честь берди:

— Ўртоқ майор...

— Ҳа, майли, қўя қол!

Лейтинент стол ёнига ўтирди.

— Ғалати одамсан, — деди Кукарача хафа бўлиб, — бегоналарнинг олдида-ку худди генералдай бошимга кўтараман... Лоақал ёлғиз қолганимизда мундоқ одамга ўхшаб, дўстона гаплашсак бир нима бўладими?

— Дўстлик ўз йўлига... Уйда, кўчада, ресторанда... Марҳамат... Бу ер ишхона, оғайни!.. Шундоқ ҳам ҳар куни наркоматга устимдан думалоқ хат тушади — Сабашвили атрофига ошна-оғайниларини тўплавонган, деган мазмунда...

Давид папирос тутатиб, Кукарачага ҳам узатди.

— Чекмайман!

— Қачондан бери?

— Кечадан бери...

— Соғ ўлмоқчидан дегин? — деди кулиб Давид ва эндигина ёндирган папиросини кулдонга босиб ўчирди.

— Ким шикоят қиляпти?

— Э-э, ким эринмаса, кимни саводи бўлса — ҳаммаси ёзипти!

— Айтмайсанми ўшаларга: «Хў, ноинсофлар, нота-ниш, бегона одамларни милицияга опкелиб, тагин қўлларига қурол ҳам бериб қўямми?!» — демайсанми?!

— Айтишга осон, — деди Сабашвили қўл силтаб. — Сен ҳали билмайсан унақаларни... Ма, ўқи... Коллектив ариза... Текшир... Қизни чақиртир.. Яхшилаб гаплаш...

Кукарача аризани олди.

«Тбилиси шаҳар Оржоникидзе район милициясининг бошлиғи ўрт. Д. Сабашвилига.

Кобулети тепалигидаги 137-уйда яшовчилардан.

Коллектив ариза.

Сизга шуни маълум қиламизки, қўшнимиз Инга Ла-лиашвили ахлоқсиз ҳаёт кечиради. Чекади. Кечаси соат икки-уч-тўртларда ҳам уйдан стаканларнинг жаранги, уят сўзлар ва беҳаё қўшиқлар эшитилиб туради. У илгари бир неча марта судланган Муртало деган кимса билан (ҳақиқий исм-фамилияси бизга номаълум) дон олишиб юради. Ноқулай бўлса ҳам, халқ манфаатини ўйлаб, ана шу қабоҳат уясидан қулоғимизга тўхтовсиз чалиниб турадиган беҳаё сўз ва қўшиқларни такрорлашга мажбурмиз.

Сўзлар: фоҳиша, палид, пистон, олабўжи, тинтув, сарқит, ўйинчок (қурол маъносида) ва ҳоказо.

Қўшиқлар:

*Тўхта, жонгинам Зоя...
Фирибгарсан, ҳой судья,
Уйинг куйсин, илойим!
Нега тиқдинг турмага,
Нима мени гуноҳим!*

ва ҳоказо.

Илтимос, бизга раҳмингиз келмаса ҳам, келажагимизга (болалар маъносида) раҳм қилинг, фаҳш ва разолатдан қутқаринг».

Аризага саккиз киши қўл қўйган — битта имзо қизил каламда қўйилган. «Шу одам ёзган» деган ўй ўтди Кукарачанинг кўнглидан ва беихтиёр жилмайиб қўйди.

— Нега илжайяпсан?

— Шундок, ўзим...

— Куладиган жойи йўқ бунини! Ингани яхши танийман. Бир ярамас билан айланишиб юрипти. Биласан уни — Муртало¹. Жиноят устида қўлга туширолмаямиз-да, ўлгудай айёр, пихини ёрган...

— Кетишга рухсат этинг, ўртоқ майор! — Кукарача ўрнидан турди.

— Рухсат... Ўзинг ҳам тоза хира бўлсан-да... — деб

¹ Муртало — ўриларнинг лақаби. Маъноси: палид, ифлос одам.

тўнғиллаб қўйди Сабашвили ва яна қоғозларини титкилашга тушди.

Инга навбатчилик киларди. Тунги соат ўн иккиларга яқин дорихонага ўрта бўйли, юзи захил ва совуқ, олиф-та бир йигит кириб келди.

Инга бир қарашдаёқ уни ёқтирмади, аммо сир бой бермай, дори солинган қутиларни тахлайверди.

— Салом, яхши қиз! — деди нотаниш йигит ва келиб, тайёр дорилар бериладиган туйнукча олдидаги пештахтага тирсагини тиради.

— Салом! — деди Инга бошпани кўтармай.

— Бир минутга мумкинми? — дея жилмайди йигит.

— Хўш, хизмат? — Инга туйнукча ёнига келди.

— Бир ўзингмисан?

— Йўқ. Мудир шу ерда. Бош провизор ҳам, — деди Инга жўрттага.

— Чақир икковини ҳам! — деб буюрди нотаниш йигит.

— Тайёр дори керак бўлса, ўзим беравераман, агар рецептингиз бўлса — қолдириб кетинг.

— Нима дедим сенга!

Инганинг юраги орқасига тортиб кетди. «Қаёқдан пайдо бўлди бу турки совуқ! — дея кўнглидан ўтказди у. — Шу тобда бирорта одам кириб қолсайди! Акс-да! Бир қарасанг — харидорларнинг кети узилмайди, бир қарасанг — зов йўқ».

Қиз эшик томонга қаради. Нотаниш йигит буни пайқаб, эшик олдида борди-да, тутқичда осилиб турган оқ тахтачани айлантириб қўйди.

— Ана, бўлди, «Дорихона ёпиқ!» Иш тугади! Энди бориб мудиринг билан провизорингни чақириб чиқ!

Инга кабинет томонга қараб юра бошлади. Нотаниш йигит унга эргашди.

— Сиз қаёққа кетяпсиз?

— Сенга ҳамроҳ бўламан.

Улар кабинетга киришди. Хонада ҳеч ким йўқ эди.

— Ие, қани улар? — деб сўради йигит кўзларини кишиб.

— Кетиб қолишипти... Кўрмай қобман... — деди овози титраб Инга ва ўзини креслога ташлади.

— Жуда соз! Энди ўзинг хўжайинсан.

— Сизга нима керак ўзи? Айта қолсангиз-чи! — Инганинг пешонасидан совуқ тер чиқиб кетди.

— Морфий! — деди чўрт кесиб йигит.

— Нималар деяпсиз? Менда морфий нима қилади? Пўлат сандиқда у... Мудир билади... Эртага келинг... — Инганинг тили базўр айланарди.

— Морфий «эрта»ни билмайди! Ё ҳозироқ топиб берасан, ёки...

Инга йигитнинг қон тўлган кўзларига қаради-ю, рўпарасида қотил турганига ишонч ҳосил қилди.

— Ҳозир қўнғироқ килиб... сўраб кўраман... — у титроқ қўл билан трубкани кўтарди.

Нотаниш йигит бир қадам олдинга ташлаб чўнтагидан пичоқ чиқарди. Бир нарса «ширқ» этди-ю, пичоқ сопидан бамисоли илондай ханжар отилиб чиқди. Ўтакаси ёрилган Инга бақирмоқчи эди, аммо миқ эголмади — йигит кафти билан унинг оғзини тўсди.

— Жим! Лекин кўркма! — шундай деб у бир зарб билан телефон симини узиб ташлади. — Хўш, каерда морфий? Бўла қол, қизалоқ!

Инга худди уйқусираётган одамдай, ҳушсиз бир аҳволда кабинет тўрида турган стол ёнига борди-да, ғаладондан икки ампула морфий олиб йигитга узатди. Нотаниш йигит креслога ўтирди-ю, шоша-пиша чўнтагидан икки грамли шприц солинган қутичани чиқарди, чаптастлик билан ампулалар оғзини синдириб, шприцни морфийга тўлдирди, сўнг чап енгини шимарди-да, шприц нинасини билагининг йўғон томирига суқди... Муроди ҳосил бўлгач, шприцни эҳтиётлик билан қутичага жойлаб, чўнтагига солди, кейин бошини орқага ташлаганча сукутга кетди...

Бу даҳшатли манзарани қиз юрак ҳовучлаб кузатиб турди. Хонага бир неча дақиқа жимлик чўқди. Йигит қимир этмасди. Ниҳоят у ўтирган жойида бир тўлғанди, кўзларини очиб:

— Хайрият... — деб шивирлади.

Инга беихтиёр эшик томонга қаради, аммо ҳеч ким кўринмади.

— Хайрият... Ўтиб кетди... — деб такрорлади йигит, шундагина Инга унинг кўзларидаги паришонлик ва мамнуният ифодасини пайқади.

— Бир синаб кўрмайсизми? — деб сўради йигит Ингадан.

Қиз жавоб бермади. У юз берган воқеадан тамом ханг-манг бўлиб қолган, йигитнинг кескин ўзгариб кетган башарасидан кўз узолмасди. Вужуди таскин топган йигит эса сўзида давом этди:

— Сиз буни нималигини билмайсиз, тасаввур ҳам қилолмайсиз... Гумилевдан бирор нарса ўқиб берайми? Ёки Есениндан? Балки Галактион маъқулдир? Қўрқиб кетдингиз-а... Арзимаган нарсага диққат бўлишнинг нима кераги бор?...

Йигит аста ўрнидан турди, ички чўнтагидан бир даста ўттиз сўмлик чиқазди-да, Инганинг олдига қўйиб, эшикка қараб юрди.

— «Морфий» операцияси тугади. Хотиржам ухлай-веришингиз мумкин. Мени кўкнори ёки банги деб ўйламанг. Рост, бир маҳаллар шунақа эдим. Кейин йиғиштирганман. Лекин ҳар замонда тортиб қолади... Ўрганган кўнгил-да... Дарвоқе, мен сизни танийман. Исмингиз Инга, Кабулети тепалигида, 137-уйда яшайсиз... Гап бундоқ, Инга: шу бугундан бошлаб ким сизга душман бўлса, менга ҳам душман бўлади, менинг душманларим... Уларнинг ҳаммаси нариги дунёга равона бўлган... — йигит орқасига қайрилиб, Ингага тикилиб қаради. — Қимирламанг. Қўлингизга чақалоқ тутқазиб қўйилса, нақ Биби Марямнинг ўзи бўларкансиз... — У шундай деди-ю, дорихонадан чиқиб кетди.

Муртало Ингага севги изҳор қилмади. Бир йил давомида — қипчин-ёзин — ҳар куни эрталаб Маратик исмли курд боласи Ингага Муртало номидан бир сават янги узилган, қип-қизил атиргул келтириб турди. Ҳар ойнинг охирида эса соқол-мўйловсиз номаълум бир кимса унга минг сўм ташлаб кетарди.

— Калбатано¹, Муртало қарзини берворди, вақтида қайтармагани учун узр сўради.

Махфий элчи шундай дерди-ю, Инга эс-хушини йиғиб ололмасидан ғойиб бўларди.

Бора-бора ўша кварталда истиқомат қилувчи йигитлар — Инганинг доимий жазманлари — уни кўрганда маъноли жилмаядиган, қизга илгаригидан ҳам ортиқроқ эхтиром кўрсатадиган бўлиб қолишди.

Инга кварталнинг дахлсиз кироличасига айланиб қолди. Муртало эса қорасини кўрсатмасди.

Вақт ўтган сайин Инганинг вужудини аллақандай мубҳам бир қўрқув, айни пайтда ғайришуурий қудрат, чексиз гурур ва интизорлик туйғуси чулғай бошлади. Бу туйғу

¹ К а л б а т а н о — хоним, аёлларга нисбатан ҳурмат маъносига ишлатилади.

кундан-кунга кучайиб борарди. Қалб азобларидан қутулиш, дардчил хиссиётларга барҳам бериш мақсадида Инганинг ўзи Мурталони кидириб топишга жазм қилди.

У бутун кварталга отнинг қашқаси бўлиб қолган олиб-сотар Анжеликаникига йўл олди. Бориб, бўлган воқеани унга ипидан-игнасигача гапириб берди.

Бўйин ва юзларини эрта ажин босиб, аъзойи бадани шалвираб қолган элик ёшлардаги бу аёл Инга дардини айтиб бўлгунча аллақанча папиросни чекиб ташлади, ахий-ра қаттиқ йўтал тутиб, анчагача босилмади, базўр нафасини ростлаб олгандан кейингина:

— Пулларни нима қилдинг? — деб сўради кўзида жикқа ёш билан.

— Турипти. Бир тийинига ҳам текканим йўқ.

— Ўн икки минг — ҳазилакам пул эмас...

— Нима қилишим керак энди?

— Сарфлаш керак.

— Мен буни айтаётганим йўқ.

— Нима демоқчисан бўлмаса?

— Ўзим нима қилсамикин? Шунга бошим қотиб қолди...

— Ҳа-а-а... Очигини айтсам, ҳунук ишга аралашиб қопсан...

— Маслаҳат беринг — нима қилай?

— Мен қаёқдан биламан? Қўҳлик қизсан, дуркунгинасан... У сени хазон қилади.. То тирик экан, бировниям яқин йўлатгирмайди.

— Нега энди? Дунёда қонун, милиция, жамоатчилик деган гаплар бор... Турма деган нарса бор қолаверса.

— Турма эмиш-а... Турма унинг учун кадрдон уйидай бўп қолган... Бошқаларини тан олмайди унақалар.

— Шуми менга айтадиган гапингиз?

— Ҳа.

— Бундан чикди, ундан қутулоломас эканман-да?

— Ўзи юз ўгирмагунча қутулолмайсан.

— Қачон юз ўгиради?

— Менга ўхшаб тасқара бўлиб қолганинда.

— Нахотки бошқа чораси бўлмаса?

— Бор.

— Қанақа?

— Ўлим.

— Ким ўлиши керак?

— Икковларингдан битталаринг. Энг яхши чораси шу.

— Агар... мабодо... уни камокқа олишса-чи? — деб сўради қўрка-писа Инга.

— Нимага асосланиб? У сенга бирор ёмонлик қилди-ми?

— Йй-ў-ўк.

— Нимага камокқа олишади бўлмаса? Севгани учунми? Агар опшиқларни қамайверишса, инсониятнинг ярми ҳозир турмада ётган бўларди...

- Бўлмаса, у билан учраштириб қўйинг.

— Ўзи олдинга келади.

— Ортиқ кутолмайман.

— Унда Нахаловкага бориб, Колани топ. — Анжелика «гап тамом» дегандай ўрнидан турди.

... Кола билан суҳбат жуда қиска бўлди.

— Мурталоми? Нималар деяпсиз, калбатано, Муртало жуда мард, олижаноб йигит.

— Гапимни тушунмадингиз. Қаердан топсам бўлади уни?

— Бунисини билолмадим... — деди Кола қўлларини икки томонга ёзиб. — Унинг адреси — бутун Совет Иттифоқи!

— Хайр! — Инга ўрнидан турди.

— Омон бўлинг!

Янги йилни Инга ҳамкасблари билан бирга кутиб олди. Анча-мунча шампан ичди, роса қўшиқ айтди, рақсга тушди, хуллас, очилиб-сочилиб ўтирди. Тунги соат учларда шод-хуррам уйига қайтди, зиналардан сакраб-сакраб тепага кўтарилди-да, хонасининг эшигини очди, пальтосини ечиб, чирокни ёқди-ю... донг қотиб қолди. Турли-туман неъматлар ва шампан шишалари қўйилган стол ёнида Муртало ўтирарди. У Инга кирганда ҳам ўрнидан турмади, сўрашмади ҳам — тамаки тутатганча жилмайиб қараб тураверди.

Инга аста-секин ўзини ўнглаб олди. Дастлабки қўркув ўрнини таскинми, шодликми — шунга ўхшаш бир ҳис эгаллади. Бир йилдан буён қидириб юрган одами ҳозир рўпарасида ўтирар ва унга маъюс тикиларди.

— Кепсан-да ахири? — деди Инга ва суянчиғи йўқ диван четига омонатгина ўтирди, қўлларининг титроғини яшириш учун ёстикни олиб, тиззасига қўйди.

Муртало миқ этмасди.

— Кепсан-да? — деб такрор сўради Инга. Энди овозида ҳадик ёки ғижиниш эмас, фақат синчковлик оҳанги бор эди.

Муртало бош ирғади. Кейин чакқон ҳаракат билан, пақиллатмасдан шиша оғзини очди, қадахларга шампан тўлдириб, кўпиги тинишини кутиб турди, ниҳоят, қадахни қўлига олиб, Ингага юзланди:

— Янги йил билан, Грузия қиролчаси. Сени авлиё Биби Марямнинг ўзи асрасин.

— Менга кара, кулфлоглиқ хонага қандай қилиб кирдинг?

Муртало иккинчи қадахни ҳам қўлига олди-да, столни айланиб ўтиб, Ингага узатди. Қиз кимир этмади — қўли титраётганини Муртало кўришини хоҳламади. Йигит қадахни унинг олдига қўйиб, яна стол ёнига қайтди.

— Бу ерга қандай қилиб кирдинг? — қайта сўради Инга.

— Эшикни кулфламаган экансан, — деб кулимсиради Муртало.

— Бекорларни айтибсан! Эшик кулфлоглиқ эди! Ҳозир ўзим очиб кирдим!

— Қайдам... Келдиму: «Сим-сим, оч эшигингни», — дедим. Эшик очилди. Ўлай агар. — Муртало шу қадар самимий гапирдики, ростдан ҳам шундай бўлган деб ўйлаш мумкин эди.

— Яна ўша сўзларни такрорлаб, чиқиб кет.

Муртало индамади.

— Мендан нима истайсан? — деб сўради Инга.

— Ҳеч нарса! — хотиржам жавоб берди Муртало.

— Ҳеч нарса эмиш. Гапингни қара-ю. Мен ҳатто исмини ҳам, фамилиясини ҳам билмайдиган, ҳар куни бир сават атиргул, ҳар ойда минг сўмдан пул юбориб турадиган, бутун жазманларимни мендан юз ўгиртириб, шаънимга доғ туширган одамга ҳеч нарса керак эмас эмиш... Гапир, кимсан, муддаонг нима?

— Сендан ҳеч нарса сўраётганим йўқ-ку, — деди Муртало мулойим оҳангда.

— Мен сўраяпманми бўлмаса?

Инга шартта ўрнидан турди-да, шкаф ёнига борди, ундан бир талай пулни олиб, Мурталонинг олдига ташлади. Йигит пулга қиё ҳам боқмади.

— Агар қўлингдан келса, менга гулларимни қайтар, — деди у узок сукутдан кейин.

— Нима?!

— Гулларимни қайтариб бер.

— Эсинг жойидами?

— Уч юз олтмиш беш сават. Ҳаммаси қизил атир-

гул, битга ҳам оқи йўқ, — деди Муртало ва бир кўтаришда қадахини бўшатди.

— Мен сендан гул сўраган эмасман... Гулларинг қуриб бўлган. Пулинг эса — ана, турипти. Ўн икки минг. Бир тийинига ҳам текканим йўқ. Ол, ана.

— Пул — жонсиз қороз... Гулларим тирик эди...

— Нимага шаъма қилаётганингни тушунмаяпман. Пулингни ол-у, туёғингни шиқиллат.

— Мени совлигим учун ичсанг, майли, кетаман.

— Сени фирт ўври, котил, кўкнори, умуман, ярамас одам, дейишади.

— Ҳа, шунақа дейишади.

— Кимсан ўзи?

— Озод одамман, нимани хоҳласам, қачон хоҳласам — шуни қиламан.

— Ёшинг неччида?

— Ўттизда.

— Нима учун ҳамма сендан кўрқади?

— Чунки мен ҳеч кимдан кўрқмайман.

— Ўшанда... дорихонада «йўқ» деганимда нима қилардинг? — деб сўради Инга.

— Ўлдирардим! — деди Муртало бошини кўтармай,

— Энди-чи?

— Агар уйингдан ҳайдасанг, ўзимни ўлдираман!

— Мени-чи?

— Сени ўлдирмайман.

— Ёлғон!

Муртало чўнтагидан тўппонча чиқариб столга қўйди. Инганинг юраги орқасига тортиб кетди.

— Кўрқитмоқчимисан?

— Йўқ, ўлай агар!

— Ёлғон! — деди яна Инга ва Мурталога яқинлашди.

— Хоҳласанг — сен мени ўлдир!

— Мен бундай қилолмаслигимни яхши биласан, шунинг учун ҳам ботирлик қиляпсан.

— Отавер! Мени ўлдирганинг учун сени жазолашмайди. Қайтага мукофот беришлари мумкин!

— Ўзингга ортиқча баҳо беряпсан.

— Аксинча.

— Бўпти! Энди кет! Майнавозчилик қилма!

— Кетгандан кўра ўлганим яхши!

Муртало яна қадахини тўлдирди.

— Ҳозир бақираман! — деди Инга, лекин бундай

килолмаслигини ўзи яхши биларди. — Овозимни эшитиб, кўшнилари чопиб чиқишади.

— Нечта кўшнинг бор?

— Йигирмата! — деди қиз ёлғондан.

— Демак, бу ердан йигирмата жасадни олиб чиқишади, — Муртало шампан хўллади.

— Қанча одамни ўлдиргансан? — деди Инга овози титраб.

— Санамаганман. Кимки шунга муносиб бўлса, ҳаммасини ўлдирганман...

— Мен бунақа ваҳшиёна фалсафани ҳазм қилолмайман. Тезроқ чиқиб кет!

— Бўнилма, Инга... Ахир сени картада ютиб олганим йўқ-ку... Мен учун сен оллонинг мархаматисан.

— Эртагаёқ милицияга хабар қиламан.

— Жа-а кўрқитвординг-ку! — Муртало кулиб юборди.

— Нахотки ҳеч нарсадан кўрқмасанг?

— Шу пайтгача фақат бир нарсадан: севги нималигини билмай дунёдан ўтиб кетишдан кўркардим... Энди эса кўрқмайман... ҳозир мендан бахтиёр одам-йўқ... Шунинг учун бугун ўламанми, эртага ўламанми — менга бари бир...

Муртало гапини тугатишга улгурмасдан Инга қулочкашлаб унинг юзига тарсаки тортиб юборди.

— Сурбет экансан! Аблаҳ экансан! Ҳозироқ жўнаб қол! Шарманда қилма мени! Одамлар нима дейди?!

Муртало жойидан жилмади, аммо ранги докадек оқариб кетган эди.

— Одамлар? Ким ўзи улар? Улар — оломон. Эртага оёғингга йиқилиб, этагингни ўпишади, сени фаришта деб эълон қилишади...

Ҳазоби жунбушга келган Инга яна Мурталонинг юзига мушт туширди. Бу гал жуда қаттиқ урди. Мурталонинг бурнидан тизиллаб отилган қон бирпасда дастурхонни бўяб ташлади. Қиз қонни кўриб, капалаги учиб кетди. Қандай қилиб ошхонага кирганини ҳам, қай алпозда сочиқ хўллаб чиққанини ҳам билмай қолди. Муртало ҳамон ўша жойда ўтирар, бурнидан дастурхонга ҳамон қон томарди. Инга унинг юзига сочиқни босди, Мурталонинг лаблари қизнинг билагига ёпишди, тааж-жубки, қиз ҳам қўлини тортмади.

Инганинг хонасида тонггача чироқ ўчмади. Эрталаб, суянчиқсиз диванда ғужанак бўлиб ётган Инга кўзлари-

ни очганида хонада ўзидан бўлак ҳеч ким йўқ эди. Дастурхондаги қон доғигина тунда ташриф буюрган валаги ва кўрқинчли меҳмонни эслатиб турарди...

Марта хола истиқомат қиладиган уй ертўласининг иккита хонасини Моисий Шапгошвили эгаллаганди. Хотини Ревекка билан ўн тўрт ёшли ўғли — малларанг, сепкилдор Исҳоқ ҳам у билан бирга туришарди. Бу ерда бўёқчилик устахонаси ҳам бор эди.

Бужортмачилар билан ҳисоб-китобни Моисейнинг ўзи олиб борар, устахонадаги асосий ишни эса Ревекка билан Исҳоқ бажаришарди.

Устахона фаолияти кундан-кунга кучайиб борарди. Ҳамма хурсанд эди. Ҳар куни эрталаб Ревекка тунги маҳсулотни ҳовлига олиб чиқиб, дорга ёйганида рангоранг кўйлақлар, рўмоллар, қийиқчалар, пешкашлар, пайпоқлар, сочиқлар ва бошқа рўзгор буюмлари шамолда чунонам хилпирар, шунда Марта холанинг ҳовлиси денгиз сатҳида сузиб бораётган елканли кемага ўхшаб кетарди. Кеманинг хўжайини, капитани ва дарғаси Моисей Шапгошвили эди. Кемада матрослар ҳам бор эди. Капитан уларга иш ҳақи сифатида... конфетлар улашарди. Азбаройи чиройли елканларга ҳар турли суратлар чиқиб, бўлмағур сўзларни ёзиб ташламасликлари учун шундай қиларди. Сезган бўлсангиз керак: ана шу матрослар биз — квартал болалари эдик.

Ҳа, Моисей Шапгошвилининг ҳаёти осойишта кечар, устахонаси ҳам соат янглиғ бир маромда ишлаб турарди. Аммо ўша йили ёзда, яъни Исҳоқ тўртинчи синфда сурункасига уч йил қолиб кетиб, ниҳоят бешинчи синфга ўтган пайтида «соат»га кўз тегди, унинг мусиқий садосига ваҳимали оҳанглар аралаша бошлади.

Қандайдир нобакор Ревекканинг қулоғига, эринг кўпдан буён Сванети кварталда яшовчи Ангелина деган аёл билан дон олишиб юради, деб шивирлабди. Гўё Моисей даромаднинг ярмини унга элтиб берармиш, Ревекка ағдарма драп пальтода юрса, Ангелина ҳаммага қорақўл пўстинини кўз-кўз қилармиш.

Ревекка дардини ичига ютди. Аммо бир куни эрталаб уйқудан турган квартал аҳли хангу манг бўлиб қолди: Марта холанинг ҳовлисига осилган кўйлақлар, рўмоллар, қийиқчалар, пешкашлар, пайпоқлар ва бошқа рўзгор буюмларининг ҳаммаси қора ранга бўялган эди. Моисей Шапгошвилининг кемасида қора елканлар хилпираб турарди.

Шаҳардан қайтган Моисей даставвал кўзларига ишонмади. У бу ғалати манзарага бир муддат гарансиб қараб турди-ю, сўнг матолардан бирини ушлаб кўрди, кафти коп-қорайиб кетгач, имлаб бизни ўз ёнига чақирди.

— Тамаз, азизим, манови кўйлакнинг ранги қанақа?

— Қора, Моисей амаки.

— Гизик, морожний ейсанми? Ростини айт: қанақа ранги?

— Қора-да. Кўрмаяпсизми?

— Дуду, булар мени лақиллатишяпти, а? — деди Моисей ундан мадад сўрагандай.

— Кайфингиз йўқми ишқилиб, Моисей амаки?

— Бродзели, лоақал сен тўғриси айт: бу лаш-лушлар қанақа рангга бўялган?

— Кўздан қолганмисиз дейман, Моисей амаки?

— Ревекка-а-а! — деб чинқириб юборди бирдан Моисей бошига муштлаб. — Газанда!

Ертўладан садо чиқмади.

Моисий зинапоядан пастга отилиб тушди-ю, ичкаридан беркитиб олинган эшикни жазава билан тақиллата бошлади:

— Очинглар, ярамаслар! Чикинлар бу ёққа, конхўрлар! Устинглардан керосин куйиб, ўт кўяман! Ёндираман!

Охири бўлмагач, Моисей оёқларини ишга солди, бир амаллаб эшикни синдириб ичкарига кирди, ана шундан сўнг ертўлада ҳақиқий қиёмат-қойим бошланди — фарёдлар, чинқирқлар, қарғишу сўқинишлар ҳаммаёқни тутиб кетди... Ховлига одам тўпланди, аммо ҳеч ким бу нопок ишга аралашини истамади.

— Кукарачани чақириб керак, — деб қолди биров.

Орадан беш минутлар ўтгач, лейтанант етиб келди, келибок ўзини ертўлага урди. Хаял ўтмай пастдан Моисейнинг чийиллаган овози эшитилди:

— Войдод! Бўлди, бўлди!

Бирдан ҳаммаёққа сукунат чўқди.

Сўнг Кукарача ертўладан Моисейни қўлтиқлаб чиқди. Кема капитанининг ўнг чангалида Исҳоқнинг қизғиш сочидан бир тутам, сўл чангалида эса Ревекканинг тим-қора сават сочидан қарийб ярмиси бор эди.

Кукарача Моисейни қўлтиқлаганча милиция бўлимига қараб кетди. Салдан кейин ховлига капитаннинг обдан дўшпосланган оила аъзолари эмаклаб чиқишди. Улар чурқ этмай қора елканларни йиғиштириб олишди-ю, худ-

ди шундоқ шарпасиз, ойим супургидай бўлиб ертўлага тушиб кетишди.

Кечқурун Кукарача кузатувида мулла минган эшакдай сўлжайиб Моисей қайтиб келди. Улар тўппа-тўғри ертўлага тушиб кетишди. У ерда нима гап бўлганини ёлғиз оллонинг ўзи билади. Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай пастдан тўрт кишининг жўр бўлиб қўшиқ айтаётгани эшитилди. Қўшиқ эрталабгача тинмади. Кахетиянинг «Мравалджамиер»и Тбилисининг «бояти»сига, мингрелларнинг «Арира»си гурияликларнинг «криманчули»сига уланиб кетди...

— Мехригиёси борми дейман-да, шу Кукарачани? Ақл бовар қилмайди-я! — деди ойим таажжубланиб ва балкон деразасини ёпди.

Эвоҳ, кора елканлар машмашаси шу билан тугамади. Ўша унутилмас оқшомдан сўнг Моисий Марта холанинг ховлисини томошахонага айлантириб, деярли ҳар куни нағма кўрсатадиган бўлиб қолди.

У фирт маст ҳолда уйига қайтар, оёғини базўр судраб ертўласига тушиб кетарди-да, хаял ўтмай жанжални бошларди:

— Ангелинани сочидан ушлаб судрадим, дегин?... Қоракўл пўстинига кислота қуйдингми, а?..

Ёки бўлмаса:

— Демак, сенингча, Ангелина фельдшер эмас, бузук хотин экан-да, а?... Беморларнинг қўйнига кириб ётади-ми?... Хўш, ўзинг кимсан? А? Гапир, ярама!..

Ревекка эса тиз чўкиб, ялиниб-ёлворарди:

— Қўй энди, бўлди, Мосежон. Ундан кўра манови пичокни олиб сўйиб қўя қол. Ўлганим яхши бу кунимдан!

— Дада, ойимга тегманг, жон дада! Тегманг, деяпман, йўкса! — деб чирилларди Исҳоқ онасининг панасига яшириниб.

Кейин Кукарача пайдо бўларди-ю, шу заҳоти Моисей қўйдайд ювош тортиб қоларди.

Бир гал, якшанба куни, Моисей ҳаддан ташқари қутуриб кетди. Ревеккани ховли ўртасига судраб чикди-да, эғнидан қўйлагини сидириб ташлаб, қайиш билан савалай бошлади.

— Кофгасини йиртиб ташладим, дегин?... Эркакларни кўзини ўйнатиб, сийнабандини юлиб олдингми, а? Мана сенга! Мена сенга!

Исҳок кўлига битта тошни олволиб, отасининг атрофида гир айланар ва нукул:

— Дадажон, бас қилинг, урманг оймни, бўлмаса хозир... Бас қилинг, деяпман, бўлмаса... — деб чийилларди.

Моисей шартта орқасига ўтирилди-ю, ўглининг кети-га шунақанги тегики, бола икки метрча нарига учиб бориб, боши билан ерга тушди.

— Хой яхшилар, тошбағирлар, қанақасизлар ўзи, инсофинглар борми?! Ёрдам беринглар! Чакиринглар Кукарачани! — дея бақира бошлади Ревекка. Худди унинг ноласини эшитгандай, қўққисдан ҳовлига Кукарача кириб келди.

Аммо шунда мўъжиза юз берди: Моисей лейтенантга бўйсунмади.

— Яқинлашма! Ўлдираман! — деб кичкирди у темир тўқали қайишини силкитиб.

— Ташла қайишни! — деб буюрди Кукарача.

— Яқинлашма, деяпман! — такрорлади яна Моисей ўдағайлаб ва лейтенантнинг бошига қайиш билан солмоқчи бўлди. Темир тўқа Кукарачанинг қулоғи ёнидан шувиллаб ўтиб кетди.

Кукарача орқага тисарилди.

— Жонингдан умидинг бўлса, яқинлашма! Яқинлаш-динг — ўлдираман! — деди Моисей ҳамон қайиш ўқталганча.

Кукарача аста олдинга бир қадам ташлади, аммо бу гал қайишга чап беролмади. Тўқа зарбидан чап ёноғи тарс ёрилиб, тиркираб қон отилди. Аёллар додлаб юборишди. Кукарача тишини тишига босди. Лейтенантнинг юзидаги қонни кўрган Моисей бағтар қутуриб кетди. У яна қайиш билан солди, тўқа тағин Кукарачанинг башарасига тегди. Шундан кейин нима бўлганини таърифлаш қийин. Ҳаммаси бир лаҳзада юз берди. Лейтенант Моисейни ёқасидан чангаллаб оёғини ердан узди-да, иягининг остига қаттиқ мушт туширди. Моисей Ревекканинг ёнига гурсиллаб йиқилди-ю, ҳушидан кетди.

Кукарача унинг ёнига тиз чўкиб, жағини ушлаб кўрди, кўкрагига қулоғини босди, кейин ёқасини ечиб, сув сўради. Шунда Ревекка оёғининг остида ётган қалин бир тахтани олди-да, бор кучи билан лейтенантнинг бошига солди. Кукарача чайқалиб кетди.

— Ўлдириб қўйдинг-ку! Пушти паноҳимиздан жудо қилдинг-ку! Сен боқасанми энди етимчани?! Бўйгинанг

гўрда чиригур, қотил! — шундай деб, Ревекка тахтани яна кўтарди. Аммо Кукарача бу гал тахтани тортиб олиб, ховли этагига улоқтирди.

— Қилмиш-қидирмиш! — деди у рўмолчаси билан юзидаги қонни артиб.

— Моисейимни ўлдирдингми, а! Валинеъматимдан айирадиган сени хали?! — Ревекка тош кўтариб яна Кукарачага ташланди.

— Тинчлангирсанглар-чи буни! — деб қичқирди Кукарача Ревекканинг қўлидаги тошни тортиб олиб.

Кейин кимдир келтирган бир челақ сувни Моисейнинг устига сеғди. У бир ингради, сал ўтмай қовоқлари пирпиради, ниҳоят, кўзларини очиб, бошини хиёл кўтарди.

— Ана, ол валинеъматингни, қўшмозор бўлинглар! — деди Кукарача Ревеккага ва бўш челақни бир четга улоқтириб, ховлидан чиқиб кетди.

Ревекка билан Исҳоқ бараварига Моисейнинг устига ташланиб, обидийда қила бошлашди:

— Кўзини очди! Суянган тоғимиз, кўқарган боғимиз кўзларини очди!.. Илойим сени урганни қўллари акашак бўлсин!.. Сени сўкканни тили танглайига ёпишсин илойим!.. Майли, мингта ўйнаш тутгин, фақат тирик юрсанг бўлди бахтимизга!.. Қани, бир нарса де, офтобимиз, бир оғизгина гапир!..* Овозингни эшитсак бас!...

Оила аъзоларининг илтижоларига Моисей жон деб жавоб қайтарган бўларди-ю, аммо бунинг уддасидан чиқаёлмаётганди. Сабаби, лейтенант ҳазилакам урмаганди...

Башараси дабдала бўлган Кукарача Сабашвилининг кабинетига ўтирар ва дам-бадам хўлланган рўмолчасини ярасига босарди.

— Менга қара, Тушурашвили, бунақа даканг хўрозликни йиғиштир, деб неча марта айтганман сенга, — деди милиция бошлиғи ўпқаланиб.

— Нега даканг хўрозлик бўларкан? — Кукарача афтини буриштирди. — Ўзлари ёрдамга чақиришди-ку. Анови тўнка Моисей уларни дўшпослаб ётган экан.

— Билмадим, ким-кимни дўшпослаган... — деб жилмайди Сабашвили лейтенантнинг шишиб кетган юзига тикилиб.

— Ўзим жабрланувчига айланиб қолишимни туш кўрибманми? — Кукарача ўрнидан турмоқчи бўлди-ю, аммо бели зирқираб, қимирламай қўя қолди.

Сабашвили кўнғироқ тугмачасини босди. Кабинетга секретарь қиз кирди.

— Эшитаман.

— Илтимос, манови йигитчага кўзгунгни бериб тур. Ўзини бир кўриб қўйсин!

Қиз пиқ этиб кулиб юборди, кейин дарров кафти билан оғзини беркитиб, хонадан чиқиб кетди.

— Масхара қиляпсанми? — деди Кукарача энсаси қотиб.

— Йўқ. Бир масалани сен билан келишиб олмоқчиман. Сенинг розилигинг керак.

Сабашвили бир нималарни ёза бошлади.

Секретарь қиз кўзгу кўтариб кирди. Кукарача кўзгунни олиб, афтига бир қаради-ю, уни апил-тапил бошлиқнинг столига қўйди.

— Хўш, қалай? — деди Сабашвили.

— Чаккмас. Лекин унинг ахволи меникидан ҳам багтар, — деб қўйди Кукарача.

— Қачон тузаларкин мўлжалингда?

Кукарача елкасин қисди.

— Тахминан?

— Икки хафтада битиб кетар... Темир тўқа-да ҳар ҳолда...

— Ўн кун етмасмикин? — қайта сўради Сабашвили.

— Йўқ. Камида — ўн беш кун, — деб жавоб берди Кукарача.

— Яхшилаб ўйлаб кўр, — деди Сабашвили ёзишда давом этаркан.

— Намунча? Ўзим биламан-ку! — Кукарачанинг жаҳли чиқиб кетди.

— Ҳа, майли, ўн беш кун бўлса — ўн беш кун-да. Сазанг ўлмасин. Хулласи калом, ана шу ўн беш кунни гауптвахтада ўтказасан!

— Ие, нега энди? — Кукарача белидаги оғрикни ҳам унутиб, ўрнидан туриб кетди.

— Ўн куни — башаранг тузалиши учун, беш куни — безорилик қилганинг учун.

— Демак, дунёда ҳақиқат йўқ экан-да?!

— Аксинча, ҳақиқат борлиги учун ҳам ўн беш кун ётасан, Ма, ушла! — Сабашвили лейтенантга бир варақ қоғозни узатди. — Секретарга ўзинг бер, дарров кўчирсин, сени қамоққа олиш ҳақидаги буйруқ.

Кукарача эшикка қараб юрди.

— Тўхта Куролни ташлаб кет. Темир шкафимда тура турсин.

— Ў-ў Моисей! Ихтиёр ўзимда бўлгандами! — Кукарача ички чўнтагидан тўпшончасини олиб, Сабашвилининг олдига қўйди.

— Кўрслик қилма! Ўн беш кун кўз очиб-юмгунча ўтиб кетади... Дори-дармон, озиқ-овқатингдан ўзим хабар олиб тураман, — деди Давид Кукарачанинг кўнглини кўтариб.

Лейтенант чиқиб кетди. Бутун квартал ўн беш кун инспекторсиз қолди...

Моисей-чи? Иягига темир тахтакач қўйилган Моисей бир ой Михайловск касалхонасида ётди, шу вақт мобайнида хотини кунига уч маҳал кумуш қошиқда овзига сутхўрда куйиб турди.

Касалхонадан чиққач, Моисей эски бошпанасига қайтмади. Бўёқхона ҳам, Моисий ва унинг оила аъзолари ишгиरोкида ўтадиган томошалар ҳам барҳам топди. Овунчоғимиз яна эшак пойга бўлиб қолди...

Биз Челюскинчилар кўпригининг ўнг тиргаги ёнидаги сўкмоқдан пастга қараб чолиб кетдик, орадан беш минутлар ўтгач, Матквари¹ соҳилига етиб келдик.

Тбилисида жазирама авжига чиққан эди. Соҳилдан иссиқ ҳовур кўтариларди.

Апил-тапил ечиниб, ўзимизни сувга отдик. Ичимизда энг каттаси Кучико эди, у яхши сузарди. Мен, Дуду ва Ирача ҳам у билан изма-из борардик. Яқиндагина сузишни ўрганган Костя-грек эса нукул типирчилар, шаллолатиб, ҳаммаёққа сув сачратиб қулоч отарди.

— Қалай, сузишга уста бўпкетибманми? — деб мурожаат қилди у менга.

— Эрталаб ювинаётганингда қутқариш чамбарагини кийиб ол, бўлмаса чўкиб кетасан! — деб маслаҳат берди унга Дуду.

— Қани, кетдик, нариги қирғоққа! Хохлаганлар — мени орқамдан! — Кучико шундай деб кичқирди-ю, дадил сузиб кетди.

Ёгингарчилик кам бўлгани учун Мткварининг суви одатдагидан анча пасайиб қолган эди, шунинг учун биз ҳам кўркмасдан Кучикога эргашдик. Дарёнинг ўртасига борганда орқамга қарадимۇ бақириб юбордим: кетимдан

¹ М т к в а р и — Кура дарёси.

Костя-грек сузиб келаётган эди. У бошини сувга тикканча, бир жойда туриб хадеб қўлларини шалоппагарди. Шу тобда унга дакки бериш бефойдалигини тушуниб:

— Бўш келма, Костя! Мен шу ердаман! — деб кичкирдим.

Костя бошини бир кўтарди-ю, яна ғойиб бўлди.

Мен унинг илинж тўла нигоҳини, кўрқувдан оқариб кетган башарасини кўришга базўр улгуриб қолдим. У чўқаётган эди.

— Хе-е-й, болалар, ёрдам беринглар-ар! — дея кичкира бошладим. — Костя чўкяпте-е-е!

— Қани-и-и?! — деди биринчи бўлиб Кучико ва дархол орқасига қайтди, аммо Костянинг қораси энди бутунлай кўринмасди.

— Шўнғинглар! — деб буйруқ берди Кучико ва шу захоти ўзи сув остига шўнғиди.

Костя ғойиб бўлган эди. Биз оқим билан пастга қараб кетдик ва дарённиг саёз, тик турса бўладиган еригача сузиб бордик. Бирдан ўн қадамча нарида оқиб кетаётган Костяни кўриб қолдик. У бошини сувдан бир чиказди-ю, жон ҳолатда оғзини очиб, ютоқиб бир нафас олди-да, сўнг яна сув остига кириб кетди.

— Ана у! Ёрдам беринглар-а-р! — деб кичкириб юбордик ҳаммамиз бараварига.

— Бўшашманглар! — деган йўрон овоз эшитилди шу пайт. Аланглаб қараб, томоғигача сувга ботиб оқиб бораётган бир одамни кўрдик. У Костяга етиб олди, уни ёқасидан тортиб кўкрагига босди-ю, лекин ўзини ўнглаёлмай йиқилди, икковлари ҳам бир муддат сув остида кўринмай кетишди, сўнг ҳалиги одам ўрnidан туриб, яна Костяга ёпишди, шопшмасдан, битта-битта босиб сохил томонга қараб юра бошлади.

— Кукарача! — деб кичкириб юбордик ҳаммамиз. — Ёрдам беринг, Кукарача!

— Ўзинглар менга ёрдам беринглар, дайдилар! Сузишни билмайман-ку!

Аммо у энди хавфдан қутулган эди. Бир неча минутдан кейин ҳаммамиз эсон-омон сохилга чиқиб олдик. Кукарача нафасини ҳам ростламай, Костянинг оёқларидан ушлаб юқорига кўтарди, унинг оғзидан бир челакча сув тушди. Кейин ношуд сузувчини шағал устига ётқизиб, ўзи ҳам ёнига ўтирди. Биз уларнинг атрофига чўнқайдик.

Бир минут ўтди, икки минут ўтди, уч минут ўтди...

Ниҳоят, Костя ингроқ аралаш бир тўлғанди-ю кўзларини очди.

— Ха-а, уйғондингми, полвон? Қалайсан энди? — деб сўради Кукарача.

Костя лейтенантни таниб, дарров яна кўзларини юмиб олди, бу ҳам етмагандай, багтар инграшга тушди.

— Менман. Яна бир қарагин! — шундай деб, Кукарача бош бармоғи билан Костянинг қовоғини кўтарди. — Танияпсанми?

Костя миқ этмади. Кукарача ўрнидан туриб, қайишини ечди, ёқасини бўшатди. Биз шоша-пиша кийина бошладик.

— Тўхтанглар! — деб буюрди Кукарача. Буйрукни сўзсиз бажардик. У кийимларимизни бир жойга тўпладди. — Қани, бўйларингга караб сафга туринглар-чи.

— Лоқал трусиларимизни беринг, — деди Кучико.

— Кимга гапиряпман!

Биз кўлларимизни олдимизга қовуштириб, сафга тизилдик, — Кучико, кейин Ирача билан Дуду, энг охирида эса — мен. Костя-грек ҳамон ерда чўзилиб ётарди. Офтоб урмасин деб, Кукарача кимнингдир кўйлагини олиб, унинг бошига ташлаб қўйди. Кейин каттакон бир харсангтош устига ўтирди-да, ҳаммамизга синовчан назар ташлаб чиқди.

— Ораларингга энг обрўли эшак ким бўлса — олдинга чиксин! — деб буюрди у.

Бу мақтов кимга тегишли эканини ҳар биримиз тушуниб турардик, табиийки, ҳамамиздан кўра ҳам Кучиконниг ўзи буни тез пайкагани. Шунга карамай у, биринчилиқни хоҳловчилар чиқиб қолармикин, деган умидда бизга кўз қирини ташлади, аммо бундайлар йўқлигига ишонч ҳосил қилиб, аста Кукарачанинг олдига борди.

— Кўлингни тушир.

Кучико бир кизарди, бир оқарди, лекин қайсарлик қилишга журъат этолмади. Кукарача қулимсираб, худди пашшани ҳайдагандай, лабининг бир четини учуриб қўйди. Сўнг ўнг оёғини Кучикога узатди.

— Қани, этикни тортвор-чи!

Нима қиларкин деб юрагини ховучлаб турган Кучикога бирдан жон кирди, шаппа этикка ёпишиб, шунақанги иштиёқ билан торта бошладики, қўққисдан этик оёқдан чиқиб кетиб, Кучико ўмбалоқ ошиб тушди. Яна дарров ўрнидан туриб, иккинчи пой этикка ёпишди.

— Секинрок, айикполвон, оёкни узволасан! — деди кулиб Кукарача.

Елкамиздан тоғ ағдарилгандай бўлди, «хайрият, жаҳлдан тушибди».

Кукарача гимнастёркасини ечиб, чўнтагидан бир-бирига ёпишиб қолган учта уч сўмликни чиқазди, уларни битта-биттадан ерга ёйди-да, ҳар бирининг устига тош бостириб қўйди. Кейин иккинчи чўнтагидан жикка ҳўл гувоҳномасини олиб, очиб кўрди, афсусланиб бош чайкади-ю, уни ҳам пулларнинг ёнига қўйди.

— Тушурашвилимиман, Чибурданидземиман — ажратиб бўлмайди-я! — деди у тўнғиллаб, сўнг бизга қараб ўшқирди: — Нега оғзингларни очиб турибсизлар? Гимнастёркани сиқинглар! Мана буниям! — пундай деб, шимини бизга улоқтирди, ўзи эса майкасини сиқа бошлади.

Шу тобда биз азбаройи лейтенантнинг кўнглини овлаш учун Тбилисидаги бутун аҳолининг кийимини сиқишга ҳам тайёр эдик.

— Секинрок! Йиртасизлар! Ёки менга янги форма беришади, деб ўйлаяпсизларми?

Кейин Кукарача тўппончасини филофидан олиб, ўқларини чиқазди-да, тошга қатор қилиб териб қўйди. Ҳаммамизнинг нафасимиз ичимизга тушиб кетди. Ўқлар. Ҳақиқий ўқлар. Умрбод ёдимда қолган — етгита ўқ эди — учи қорамтир, чўзинчоқроқ, ҳар биридан ажал мўралаб тургандай эди назаримда.

Кукарача тўппонча оғзига пуфлади, сўнг уни ўқларнинг ёнига қўйиб, Костяга ўтирилди:

— Хўш, қалайсан? Ўзингга кепқолдингми?

— Анча яхши, — деди Костя ва ўрнидан турмоқчи бўлди.

— Ётагур ҳозирча! Сизлар эса, — Кукарача бизга юзланди, — сафга туринглар.

Ёмони ортда қолди деб ўйлаб, бажонидил сафга тизилдик.

Кукарача чордана қуриб ўтирволди, иккала кафтини тиззаларига тираб, кўзларини қисганча бизга тикилди.

— Хўш, азаматлар, Мткварида чўмилишни биринчи бўлиб ким таклиф қилди?

Табиийки, ҳеч қайсимиз хоинлик қилишни истамасдик, лекин ҳаммамиз беихтиёр Кучикога бир қараб қўйдик.

— Демак, сен.

Сири фош бўлган Кучико бошини эгди.

— Хўш... Демак, Вэре сизларга торлик қилиб қолди? Бугун кўнглингиз Мткварини тусаган, эртага Қора денгиз тушингизга киради, индинга — Дарданелл, кейин Босфор, ундан сўнг Ўрта денгиз, у ёнига... нима эди бўғознинг номи?

— Гибралтар, — дея ғулдрандим мен.

— Гибралтар, баракалла. Кейин эса — Атлантика океани. Шундайми?

— Хинд океанига ҳам ўтса бўлади, Сувайш канали орқали, — деб қолди Ирача.

— Ўчир, зеҳни паст, каллаварам! — Кукарача уни жеркиб берди. — Хе, сендақа Магелландан ўргилдим!.. Яқинроқ кел! — деб буюрди у Кучикога ва ўрнидан турди.

Кучико лейтенантнинг олдига келди. Бу ёни шу қадар тез ва нохосдан бўлдики, Кучико эс-хушини йиғиштиришга ҳам улгуролмади: Кукарача унинг юзига тарсаки тортиб юборди.

— Нега урасиз? Нима, сиз мени отаммисиз? — деди жириллаб Кучико.

— Ўчир овозингни!

— Рост-да, чўмилиш ҳам мумкин эмасми? Вэре ҳам дарё бўптими? Тиззаларим шилиниб кетди саёзлигидан.

Кукарача унинг бу эътирозига парво қилмади.

— Навбат сеники!

Юз берган воқеадан сабоқ олган Ирача Кукарачага яқинлашди-ю, кафти билан чап юзини тўсди. Шу захоти лейтенант чап қўли билан тарсаки солди. Ирача икки марта ўмбалоқ ошиб тушди, хайрият, гап қайтариш бекфойдалигига ақли етди. Индамай жойига келиб турди.

— Ҳаммамизни урасизми? — деб сўради Дуду қўрқиписа.

— Албатта-да. Адолатли бўлишим керак-ку, ахир.

Дуду буйруқни ҳам кутиб ўтирмай, ўртага чиқди.

Анча интизомли, маъқул бола экансан, шунинг учун сени енгилроқ жазолайман. — Кукарача шундай деди-ю, итоатгўй жиноятчининг қулоғидан ушлаб, чунонам бурадики, шахсан мен бундан кўра икки шапалоқни афзал кўрган бўлардим.

Навбат менга етганда Кукарачанинг ўзи олдимга келди.

— Ойинг биладими қаердалигингни?

— Йўқ.

— Мана бўлмаса.

Бир чайқалдим-у, лекин йиқилмадим.

— Оғридимми? — деб сўради Кукарача.

— Оғриди, — дедим мен, — яна бир уринг; факат ойимга айтмасангиз бўлди...

Кукарача менга қараб «ххе» деб қўйди. Кейин Костя томонга қараб юрди. У кўзларини юмганча шпалалоқ тушишини кутиб турарди.

— Сузишни билмас экансан, нима қилардинг буларга эргашиб, тентак? Мен чўкиб кетганимда нима бўларди... сени дастингдан? Мен-ку майли. Ўзинг чўкиб кетганингда-чи? Шу ҳақда ўйлаб кўрдингми? Ота-онангга нима деб жавоб берардик? Қандоқ юпатардик уларни, а? — Кукарачанинг овози титраб, ранги оқариб кетди. Кейин ўтириб олиб, кийимларимизни улоқтирди. Биз чала-чулпа кийиниб, жуфтакни ростламоқчи бўлдик.

— Бу-чи? Бу сувости сузувчисини кимга ташлаб кетяпсизлар? — Кукарача Костяни биқинига туртиб кўрсатди. — Олиб бориб ота-онасига топширинглар. Бўлмаса, ҳозир ўзим чўктирвораман!

Костя ҳаммамиздан олдин кийиниб олди.

— Сиз кетмайсизми? — деб сўради Кучико Кукарачадан мулојимлик билан.

У хўл кийимларига маъноли қараб қўйди, Кучико аҳмоқона савол берганини пайқади-ю, шартта бурилиб жўнаб қолди. Биз, она товукқа эргашган жўжалардай, унинг кетидан йўлга тушдик.

Бирдан орқадан Кукарачанинг овози эшитилди:

— Болалар, мендан хафа бўлманглар... Хизматчилик-да... Кейин, бир илтимос... Ўтиниб сўрайман... — Биз хайрон бўлиб бир-биримизга қарадик, — илтимос? Кукарача биздан илтимос қиляптими? У сўзида давом этди: — Ҳеч кимга... сузишни билмаслигимни айтманглар... Хўпми?

Биз кўприкнинг ўнг тиргаги ёнидаги қияликдан тирмашиб чиқиб, Варазисхеви довони томон бурилдик.

Қамчисидан қон томадиган онанинг ўғли бўла туриб, тамаки чекишимнинг ажабланарли ери йўқ. Чунки кварталимизда яшайдиган мен тенги болаларнинг қарийб ҳаммаси ота-онасидан яшириқча чекарди. Таажжубланидиган жойи шундаки, чекишни бизга қўшнимиз, қишлоқдан келиб, қариндошларникида яшаётган, ёши мен билан барабар қиз бола — Паца Барамия ўргатганди. Бу

«Ғоят ғойдали машғулот»га, ўз навбатида, уни Носирида¹ турадиган бобоси Иван Пирцхалава жалб этган экан. Ёнроқ тагида, туси ўчган намаг устида ўтирган Иваннинг трубкиси ўчиб қолаганида, у ҳар гал суюкли набирасини чақираркан:

— Цаца, ҳой Цаца!

— Патени!

— Кумомиги, дзгаби, дахчири!²

Цаца чўғ келтираркан. Трубка яна ўчаркан. Шунда бобоси трубкини набирасига тутқазаркан-да, бориб ўзинг тутатиб кел, деб тайинларкан. Қизча буйруқни бажараркан. Шундай қилиб десангиз, шўрлик Цаца чекишга ўрганиб қолипти. Буни қарангки, биздай айёр, муттахам шумтака болаларда тамакига ҳавас уйғотган одам — ана шу ниҳоятда беғубор ва окқўнгил қиз Цаца Барамия бўлди.

Ўша пайтларда кашанда болаларга, ҳозир худди кўкнориларга қарагандай қарашарди. Бинобарин, мен, Дуду, Ирача, Костя-грек ва Кучико Марта холанинг девори панасида ким ўзарга папирос буркситиб турганимиз устига кўққисдан Кукарача келиб қолиб, қай ахволга тушганимизни тасаввур қилиш қийин эмас.

Бошқаларни билмадим-у, лекин менинг кўзимга дунё коронғи кўриниб кетди. Папиросни мижиқлаб, муштимни шартта тупроққа тикдим, тутунини эса сўлагимга кўшиб ютиб юбордим, шу алпозда ҳангу манг бўлиб қолган лейтенантга тикилиб туравердим. Менга сўнгсиздай туюлган бу ҳолат бир минутча давом этди. Ниҳоят Кукарача тилга кирди:

— Нима қияпсизлар ўзи?... Жунвонмарг бўлмоқчимисизлар? Ўпқангиз чириб, миянғизни ишдан чиқишини истаяпсизми? Ўзингизга қабр қазияпсизми? Ўлмоқчимисизлар? Мана! — у тўппончасини чиқазди. — Чўзиб нима қиласизлар? Пақ-пақ, тамом!.. Хўш, нима қилайин энди? Ҳамманғизни битта-биттадан отиб ташлайинми ёки ўзимни ўлдирайинми?

Биз яшин урган одамдай бақрайиб қолгандик, кимирлашга, ҳатто бир оғиз сўз айтишга юрагимиз дов бермасди. Яна шовқин-сурон дўқ-пўписа, олатасир бўлишини кутгандик. Лекин бундай бўлмади. Кукарача тўппончасини ғилофига солиб, индамай жўнаб қолди...

¹ Н о с и р и — Ғарбий Грузияда, Меррелияда жойлашган кишлоқнинг номи.

² — Лаббай.

— Чўғ оғке, қизалоғим (м е г р л).

Ўша куни кечкурун эшигимиз кўнғироғи ўн мартача жиринглади. Ҳар гал юрагим кинидан чиқиб кетаёзгандай бўларди. Ниҳоят, бугун энди тинч ухлайдиган бўлдим, деб турганимда, ўн биринчи кўнғироқ эшитилди, шунда Кукарача келганини кўнглим сезди.

Ўрнимдан туролмадим. Эшикни ойим очди.

— Салом, Анна Ивановна!

— Э-э, Кукарача! Марҳамат, марҳамат! Қани, ичкарига кир!

Вулқон ҳаракатга келганини тушундим, токи кетмакет портлашлар бошланмасидан олдинроқ хонадан, уйдан, шаҳардан ва умуман бу дунёдан бош олиб чиқиб кетиш ниятида аста ўрнимдан кўзғалдим.

— Ўтир! — деди ойим. — Иш билан келгандирсан, албатта? — деб мурожаат қилди сўнг қалин китоб кўтариб олган Кукарачага.

Лейтенант менга кўз қирини ташлади.

— Нима бало, яна дарёни захарлапганими? — деб сўради ойим.

Кукарача ерга қаради.

— Ёки банкни ўмаришганими?

Кукарача яна индамади.

— Балки одам ўлдиргандир? — деди ойим зардаси қайнаб.

Ойимнинг асабийлаша бошлаганини сезган Кукарача китобни столга қўйди.

— Нима бу?

— Катта Совет Энциклопедияси бу, Анна Ивановна. Ижозатингиз билан, шу китобдан битта мақолани сизга ўқиб берсам.

— Зилдай қилиб кўтариб юрганингни қара-я? Энциклопедия тикилиб ётипти-ку бизда! — ойим китобга лик тўла шкафга ишора қилди.

— Эҳа... Эсимга келмапти, — деди кулиб Кукарача.

— Мақола менга алоқадорми, ё иккаламизгаямми?

— Кўпроқ бунга, лекин сиз ҳам эшитиб қўйсангиз чакки бўлмасди.

Ойим ўтириб, эшитишга чоғланди. Кукарача муштига йўталиб қўйди.

— Қани, мушпоқмиз! — деди ойим унга далда берган бўлиб.

— Никотин! — деб бошлади Кукарача ва негадир тўхтаб қолди. Ойимга секин ўғри қараш қилдим, назаримда, кўзларимдан учкун сачраб, сирим очилиб қолаёт-

гандай туюлди. Дарров бошимни ҳам қилиб, четга карадим. Худди тушдагидай, Кукарачанинг овози элас-элас эшитила бошлади:

— Никотин... Французча Nicotint деган сўз бўлиб, 1560 йилда Европага биринчи марта тамаки олиб келган француз дипломати Ж. Нико номи билан бовлиқ. Тамаки чекилганда никотин тутун орқали нафас йўлларига ўтади ва у ерда организмга сўрилиб, нерв системасига муайян таъсир кўрсатади... Никотиннинг таъсири икки босқичлидир: оз миқдордагиси — кўзгагувчи, кўп миқдордагиси эса — захарловчи. Иккинчи ҳолда нерв системаси ишдан чиқади, нафас олиш оғирлашиб, юрак фаолияти бузилади. Никотин энг захарли алкалоидлардан биридир: унинг бир неча томчиси отни нобуд қилиши мумкин...

Кукарача китобни ёпди.

— Хўш, кейин-чи? — деб сўради ойим узок сукутдан кейин.

— Яна нима керак? Дафнга кетадиган харажатлар ҳақида бу ерда ҳеч нарса дейилмаган.

— Буни сўраётганим йўқ. Чекаётганини кўриб, сен нима қилдинг?

— Менми?.. Мен нима ҳам қила олардим? — довдираб қолди Кукарача. — Мана, олдингизга келдим...

— Бир ўзимиди?

— Бошқаларникига кириб чиқдим. Ҳатто тилхат ҳам олдим.

— Қанақа тилхат?

— Мана, марҳамат...

Кукарача чўнтагидан тўрт букловлиқ оддий дафтар варақларини чиқазиб, улардан бирини ўқиб берди:

«Мен, Дуду Доборжгинидзе, чин пионерлик сўзини бериб айтаманки, бундан буён чекиш у ёқда турсин, ҳатто папиросга қайрилиб ҳам қарамайман. Ойим, отам ва бошқаларни ўртага қўйиб онт ичаман».

Кукарача қорозни буклаб, яна чўнтагига солиб қўйди.

— Энди биздан тилхат оласану шу билан никотинга қарши кураш тугайди-да, а? Шундайми? — деди ойим кесатиб. Кейин ўрнидан туриб, менинг олдимга келди. Мен қимир этмадим, чунки бўлар иш бўлган эди. Ойим юзимга тарсаки тортиб юборди. Кукарачанинг Мтквари соҳилида тушган тарсақиси бунинг олдида силаб қўйишдай гап эди.

— Нима қиялсиз! — деди Кукарача ойимнинг қўлидан ушлаб.

— Нар и тур! Нима қилаётганимни ўзим биламан! — ойим уни итариб ташлади.

— Қўйинг, Анна Ивановна, кераги йўқ! Агар шапа-лоқ ёрдам берганида, ўзим...

— Ким?... Ким мени хароб қилди? — деди ойим бўғилиб.

Мен-ку нима деб жавоб беришни билардим-а, лекин бир оғиз гапирсам баттар пўстагим қоқилишидан кўрқиб, индамадим.

— Ким дейсизми? Ўзингиз, Анна Ивановна! — деди Кукарача босиқлик билан.

— Нима?!

— Аксарият, кашанда ота-оналарнинг фарзандлари чекишга мойил бўлиши аллақачон исботланган, — деди яна Кукарача пинагини бузмай.

— Демак, мени қайта тарбиялаш керак экан-да? Шундайми? Балки тилхат ёзиб берарман. — Мен, Анна Ивановна Бахтадзе, чин пионерлик сўзини бериб айтаманки...»

— Нега унақа дейсиз, Анна Ивановна? — дея ойимнинг гапини бўлди Кукарача хафа бўлиб. — Энциклопедияни мен тузган эмасман, тамакини ҳам Грузияга мен келтирмаганман... Нима кераги бор...

Ойим хижолатдан қип-қизариб, шартта бурилди-ю, хонадан чиқиб кетди. Жаҳли чиқдими, уялдими — билолмадим. Менимча, уялди шекилли-ёв. Кукарача ҳам энди кетиш кераклигини тушунди. Энциклопедияни қўлтигига қистириб, эшикка қараб юрди. Бирдан тўхтаб, афсуслангандай менга бир қараб қўйди. Аммо оғиз очтирмадим:

— Шпионсан, Кукарача, шпион! Исковуч! Кўргани кўзим йўқ сени!

Елкамдан тоғ ағдарилгандай бўлди, негаки шу тобда у ҳақда кўнглимдан кечганларини тамомила тўқиб солган эдим.

Кукарачанинг бугдойранг юзи докадек оқариб кетди...

Варазисхеви кўчасининг этагида, уйимиз яқинида Борчалодаги Махарадзе номли колхознинг сабзавот дўкони бор эди. Дўконда атиги икки киши — Али ва Иброҳим деган озарбайжон йигитлари ишлашарди. Ҳар гал биз, болалар, пештахтадаги писта ёки олхўриқоқини чангаллаб қочмоқчи бўлганимизда, улар:

— Ҳой, тирранча, калтак егинг кепқолдими, а? — дея йўлига пўписа қилиб қўйишарди.

Дўконда колхозда етиштирилган ҳамма нарса — узундан тортиб қовунгача, баъзан ҳатто гўшт ҳам сотиларди, шунинг учун ойим ҳадеб бозорга югуравермасди.

Али дегани тахминан отам тенги, Иброҳим эса ўн етти-ўн саккиз ёшлардаги йигит бўлиб, кўзи сал ғилай-роқ эди, шунданми, Алининг авзойи бузилди дегунча уни «якка дурбин» деб чақирарди.

Ўша пайтдаги нарх-наво ҳақида ҳозир бир нарса дейишим қийин, лекин шуниси ёдимда қолганки, бир сўмга Али бир саваг кўкат берар, яна бунинг устига:

— Ҳой бола, ойингга айтиб қўй, Алининг майдаси йўқ экан, қайтимини кейинги гал бераркан дегин, — дея писанда ҳам қилиб қўярди.

Ойим Али билан Иброҳимни юлғич деб атар, аммо улар билан муносабатини асло бузмасди. Биз, болаларга эса иккаласи ҳам қаттиқ гапирмас, қайтага пистами, туршакми, олхўримми, ишқилиб, дўконда бор нарса билан ҳаммамизни сийлаб туришарди.

Июлнинг ўрталарида Али билан Иброҳим бир арава қовун-тарвуз келтириб, дўконнинг олдига уйиб қўйишди. Ўша куни шомгача Иброҳимнинг жағи тинмади:

— Кеп қолинг Борчалонинг қовуни билан тарвузига! Тилими тилни ёради! Вах-вах-вах, еганлар дармонда, емаганлар армонда!

Кун бўйи харидорларнинг кети узилмади. Аммо мени қовун-тарвузлар қизиқтирмасди. Айни пайтда дўкондан нари кетолмасдим — иккала кўзим Иброҳимнинг белида осилиб турган қора сопли пичоқда эди. У шу пичоқ билан татиб кўриш учун харидорларга ё қовун, ё тарвуздан бир тишламдан кесиб бераётганди. Дунёда мен учун гўё шу пичоқдан бўлак азиз ва ноёб нарса йўқдай эди, ўнгимда ҳам, тушимда ҳам шу пичоқни орзу қилардим.

13 июль, душанба — кўп беҳосият кун бўлди. Ойим мени кўкат опкелишга юборди. Дўконга яқинлашганимда мени маҳлиё қилган пичоққа яна кўқзим тушди-ю, юрагим шиг этиб кетди. Иброҳим билан Али дўкон ичида уймаланишар, ташқарида бирон зоғ кўринмасди, тарвуз уюмининг қоқ тепасида эса каттакон бир тарвузга санчиб қўйилган қора сопли ўша пичоқ ярқираб турарди.

Мени нима жин урди — билмайман, ҳар ҳолда аллақандай кўринмас шарпа устимга энгашиди-ю: — Боравер, кўркма... — деб шивирлагандай бўлди қулоғимга.

Пичоқни олганимни биламан, тарвузлар ҳар томонга сочилиб кетди, жон ҳолатда ўзимни Марта холанинг ҳов-

лисига урдим, пичокни апил-тапил девор тагига кўмиб, бундай карасам... тепамда худди осмондан тушгандай Кукарача туришти-да!

— Салом, Тамаз! — деди у жилмайиб.

Ўрнимдан туриш ўрнига ерга ўтириб қолдим.

— Ишларинг қалай? Нима янгиликлар?

Лейтенант билан баҳслашишдан фойда йўқ эди, шунинг учун беўхшов тиржайиб, елкални қисиб қўя қолдим. Сухбатни давом эттириш мақсадида Кукарачанинг ўзи рўпарамга чўнкайди.

— Ўртоқларинг қани?

— Билмадим... баъзилари дала ҳовлисига кетган, бошқалари Тбилисида...

— Ўзинг нима қиляпсан?

— Дадамни кутяпман. Яқинда кепқолишлари керак. Кабулетига бормоқчимиз.

— Йўқ, ҳозир нима қиляпсан, бугунги режаларинг қанақа, демоқчиман.

— Бугунми?.. Қайдам... Болалар кепқолиши мумкин... Вэрегами, хайвонот боғигами борармиз...

— Унга қадар-чи?

— Уйга кетаман.

— Ўртоқларингни кутмайсанми?

— Келишса, ўзлари чақиришади.

Кўнглимнинг аллақерида умид учқуни йилтиллади — балки кўрмагандир? Балки тасодифан келиб қолгандир? Балки папирос воқеасидан кейин мен билан ярашмоқчидир? Ўрнимдан турдим-да:

— Майли, мен борай... — дедим ўзимни бепарво кишидай кўрсатиб.

— Ўтир! Болалар келгунча, ўйнаб турамиз.

— Ўйнаб турамиз? Нимани ўйнаймиз?

— Ҳеч бўлмаса, танга отамиз.

Кукарача кўкрак чўнтагидан бир сўмлик кумуш тангани чиқазди-да, бош бармоғига қўйиб туриб осмонга отди, сўнг уни илиб олиб, кафтига яширганча савол назари билан менга қаради.

— Ўнги! — дедим мен.

Кукарача кафтини очди.

— Ютқаздинг! — шундай деб, у яна тангани осмонга отди.

— Ўйнамайман... — мен ўрнимдан турдим.

— Шошма! Балки пичоқ отиш ўйнармиз? — деб қолди бирдан Кукарача.

— Нима? — юрагим қинидан чикиб кетаёзди.

— Пичок отиш ўйнай қолайлик деяпман! — такрорлади Кукарача.

— Нега менга ёпишиб олдингиз? Нима керак ўзи сизга? — дедим мен йивлағудай бўлиб.

— Сен билин дўст бўлмоқчиман, бошқа ҳеч нарса керак эмас! — Кукарача туриб бориб, ахлатлар орасидан бир бўлак кўмир топди-да, дарвозага иккита — олдин каттарок, унниг ичига эса кичикроқ доира чизди. Кейин кўмирни бир четга улоқтириб, қўлларини бири-бирига ишқалаб тозалагач, дарвозадан ўн кадам санаб, этигининг учи билан ерга чизик тортди, шундан сўнг менга муурожаат қилди:

— Пичофингни бериб тур!

— Қанақа пичок? — дедим мен ўтакам ёрилиб.

— Анави, девор тагига кўмиб қўйган пичофингни-да! — деб жавоб берди Кукарача, худди пичокни ўзи кўмиб қўйгандай ишонч билан.

Нима ҳам қила олардим? Пичокни кавлаб олиб, Кукарачага узатдим.

Лейтенант уни обдон кўздан кечиргач, қойил қолгандай бош чайқади. Шу пайт бирдан пичок унинг қўлидан ўқдай отилиб, ҳавода ёйсимон из қолдирганча дарвозага, катта доира ичига бориб санчилди.

— Опке! — деди Кукарача жиддий қиёфада.

Пичокни аранг суғуриб, лейтенантга келтириб бердим. У яна улоқтирди, пичок яна катта доира ичига санчилди. Кейинги учта зарби эса кичик доиранинг қоқ ўртасига тегди. Кукарача мамнун жилмайди.

— Энди сени навбатинг. Беш марта отасан. Ёдингда бўлсин, менда қирқ саккизта очко — иккита тўққиз, учта ўн.

Мўлжаллаб туриб пичокни отган эдим, дарвозадан уч метрлар наридаги тутга бориб қадалди.

— Э, қойил! — деди кулиб Кукарача.

— Ўзим тутни кўзлаган эдим! — дея сурбетларча ёлғон гапирдим.

— Ҳа, майли, от!

Қолган тўрт ҳамлам ундан ҳам баттар бўлди. Дарвозага зинҳор пичокнинг учи эмас, ё сопи, ё орқаси тегарди. Шовқинимизга Марта хола чикиб келди. У бизга бир муддат ҳайрат билан тикилиб турди-да, сўнг бошини чангаллаганча жаврай кетди;

— Вой, шўрим қурсин! Бошқа ишларинг йўқми? Бо-

лани нимага ўргатяпсан мелиса бўлмай ўлгур! Такасалтанг! Қора таппи!

— Оғзингизга қараб гапиринг, Марта хола, тилингиз намуноча аччиқ?! Умрингизда ҳеч асал еганмисиз? — деди кулиб Кукарача ва елкамга қўлини ташлаганча мени ховлидан олиб чиқиб кетди. — Энди пичоқни эгасига қайтарамиз. Хўпми?

Ўйинга берилиб кетиб, Алини тамом унутган эканман, ҳозир номини эшитиб, устимдан биров кайнок сув қуйиб юборгандай бўлди.

— Сиз беринг...

— Нега ўзинг бермайсан?

— Уяламан!

— Ҳечқиси йўқ. Юр, бирга борамиз. Али билан ўзим гаплашаман.

Дўконга яқинлашганимизда, пичоғидан айрилган Алининг фиғони фалакка чиқиб ётган экан. У захрини нукул Иброҳим шўрликка сочмоқда эди.

— Шундоғ пичоқни йўқотиб ўтирибсан-а, якка дурбин! Қовун-тврвузни қандоқ сотаман энди, нима билан чақмоқлайман?! Кўзинг қаёқда эди! Сендан кўра ит асраганим яхшимасмиди, лоақал вовуллаб турарди!

Алининг кўзи Кукарачага тушди-ю, баттар авж қила бошлади:

— Қаёқларда юрибсан, мелиса?! Қаёққа қараяпсан ўзи?! Купша кундузи, шаҳарнинг қоқ ўртасида мени тунаб кетишди!

— Шу ердаман, Али! Мана пичоғинг!

— Ие, ие, вой азамат-эй! Сен мелиса эмас, тиллюсан, олтинсан! — шундай деб, у пештахта ортидан югуриб чиқди-да, Кукарачани кучоқлаб ўпа бошлади.

— Сен менга эмас, мановинга раҳмат дегин! Пичоқни шу топди! — деди Кукарача бикинимга туртиб.

— Вой азизим-эй! Қим ўғирлаган экан? Ҳозир бориб, кулоғини кесиб қўлига тутқазаман!

— Билмайман, Кукарача ўғридан тортиб олти! — дедим мен сир бой бермай.

— Вой, аблаҳ! Вой, ярамас, итвачча!

Али бу таърифлар менинг шаънимга, ҳозиргина ўзи «азизим» деб атаган бола шаънига қарата айтилаётганини ҳаёлига ҳам келтирмасди.

— Ма, ол, — деб сўзида давом этди у, — мендан сенга совға, пули керак эмас! — шундай деб иккита тарвуз олиб узатди.

Мен рад этиб, орқага тисарилдим.

— Олавер, тентак! — деди Кукарача далда бериб.

Тарвузларни унинг қўлидан олдим.

— Хўш, нима дейиш керак! — деди Кукарача наси-хатомуз.

— Раҳмат, Али амаки, лекин иккита тарвузни нима қиламан? Биттасига қовун бера қолинг.

Кукарача хахолаб кулиб юборди.

Али менга ер остидан бир оз қараб турди-да:

— Вой, содда муғомбир-эй! — деди ва битта тарвуз-ни олиб, қовунга алмаштириб берди.

— Кукарача, ойимга нима дейман? Қаёқдан олдинг, деб сўрасалар, нима деб жавоб бераман! Сиз опкета қолинг!

Кукарача индамай қўлимдан қовун билан тарвузни олди, иккаламиз уйга қараб жўнадик.

Ойим бизни кўрди-ю, тамом бўлди:

— Кукарача, агар шуниям ўғлим ўғирлаган бўлса, ўзимни ўлдираман!

— Унақамас, Анна Ивановна, Али менга берувди, мен сизга илиндим, — деди Кукарача ойимга тасалли бериб.

— Шунақа дегин? Бундай эйтиборга мушарраф бўлишимнинг боиси нима?

Кукарача ғалати жилмайиб, елкасини қисди.

— Кўнглингга келмасин-у, Кукарача, сендан бир нар-сани сўрамоқчиман. Очигини айт: сен фақат Тамазни орқасидан лўкиллаб юрасанми ё бошқаларникига ҳам борасанми?

Кукарача ўйланиб қолди. Афтидан, бундай саволни кутмаган эди.

— Йўк, Анна Ивановна... Мен, ўз таъбирингиз билан айтганда, фақат ўғлингизни орқасидан лўкиллаб юрмайман, иннайкейинн, фақат сизнинг уйингизга ҳам келмайман. Мен — участка инспекториман, бинобарин, ҳамма жойда бўлишимга тўғри келади... Лекин, ростини айтсам, сизникида ўзимни бошқачароқ ҳис қиламан... Худди имтиҳон топшираётгандай хаяжонланаман... Бошқа хонадонларда менга нукул «хурматли» деб мурожаат қилишади. — «Марҳамат, хурматли Георгий!», «Ўтиринг, хурматли Георгий!», «Сиз бўлмасангиз, холимиз нима кечарди, хурматли Георгий?..» Сиз эса... баҳслашасиз, жанжаллашасиз, Кукарача дейсиз...

— Ахир, ўзинг айтувдинг-ку Кукарача деяверинг деб.

— Ҳамма гап шунда-да.. Бошқаларга ҳам айтганман... Дарвоқе, йўқ!.. Ҳеч кимга Кукарача деб чакираверинглар, демаганман... Хуллас, қандок тушунтиришни ҳам билмайман... Назаримда, қачонлардир сизнинг бағрингизда яшагандайман... Худди ўғлингиз Тамаздай... Кейин бир гуноҳ қилганману уйдан қувилганман... Мана, гуноҳимни ювиб, гўё яна ўз маконимни топдим... — Кукарача жим бўлиб қолди.

Ойим папирос олиб тутатди — қўнгли бузилди чамаси, акс ҳолда Кукарачанинг олдида чекмаган бўларди.

— Милициядаги вазифанг нимадан иборат, Кукарача? — деб сўради ойим. Аслида милиция инспекторининг вазифаси нимадан иборатлигини лейтенантнинг ўзидан кам билмасди. Бу савол орадаги жимликни аритиш учун берилган эди.

— Вазифамми? Биринчидан, ўғри ва босқинчиларни таъқиб этиш...

— Лекин шу пайтгача бирорта ўғрини ушлаганингни эшитганим йўқ, — деди ойим кулиб.

— Мен шу ерда эканман, ҳеч қандай жинойтчи Вакега қадам босолмайди! — деб жавоб берди Кукарача ҳазиллашиб.

— Майли, шундай ҳам дейлик. Хўш, яна!

— Яна — болаларни ғоявий тарбиялаш, — деди Кукарача андак ғурур билан, — ўсмирларнинг маънавий турмушини тўғри йўлга солиш...

— Шунақа дегин? Ғоявий тарбия, маънавий турмуш ва умуман инсон қалби ҳақида нималарни биласан?

Кукарача дудукланиб қолди, аммо тезда яна ўзини ўнглаб олди:

— Менимча, Анна Ивановна, қалб тубсиз, ҳад-худудсиз бир нарса. Маънавий ҳаёт эса — кино, театр, ранг тасвир, музыка... Бундан ташқари — муҳаббат, чексиз муҳаббат!

— Сенингча, ўғрилар кинога боришмайдими, фирибгарлар, қўли эгрилар, олиб-сотарларнинг хотини, болачақаси йўқми, улар ҳеч кимни севмайдими? — Ойим папиросини ўчириб, Кукарачага савол назари билан тикилди.

Лейтенант ўйланиб қолди.

— Дарвоқе, қизиқ... Сиз-чи, Анна Ивановна? Қалб ҳақида сиз нима дея оласиз?

Энди ойим сукутга кетди.

— Осонмас бу жумбокни ечиш, азизим... Менимча, қалб — инсоннинг бамисоли эртақлардаги девдай шишага қамаб қўйилган орзу-ўйлари. Бу ўй-фикрлар пайдо бўлган кунидан бошлаб озодликка талпинади. Баъзан биз уларга эрк берамиз — ихтиёрий ёки ихтиёрсиз, кўпинча уларнинг ўзлари тутқинликдан халос бўлишади. Хурриятга чиққан инсон тафаккури фанда, санъатда, адабиётда мўъжизалар яратишга қодир. Мен учун ҳар бир даҳо — шишадан отилиб чиққан девдир. Тўғри, даҳолар орасида ҳам нисбатан йирик ва майдароқлари, бақувват ва заифроқлари бор, лекин муҳими бу эмас. Эрк нашидасини улар бир хилда ҳис этишади. — Ойим паст товушда, шопмасдан, худди ўзига ўзи гапиргандай сўзларди. Фақат пиროвардидагина у нигоҳини Кукарачага бурди: — Яхши бўпти, Кукарача, бу ишлар билан шуғулланишни сенга топширишгани яхши бўпти...

— Анна Ивановна, қаерда ёзилган бу гаплар? — деб сўради Кукарача таажжубланиб.

— Билмайман... Эсимда йўқ... Балки, ҳеч қаерда ёзилмагандир... Ўзим шундай деб ўйлайман.

— Муҳаббат-чи? Муҳаббат ҳам қалбга тегишлими?

— Эҳтимол.. Ҳар ҳолда, инсонга ҳадя этилган барча ҳазиналар ичида энг қимматлиси — сева олиш лаёқатидир. Дунёдан муҳаббатсиз ўтган кишига ачинаман.

— Мен болаларни яхши кўраман.

— Демак, бахтли одам экансан.

— Сиз-чи?

— Мен — онаман, севиш — менинг биринчи вазифам.

— Ҳа, болалар масаласи — жиддий масала... Мана сиз, Тамазнинг орқасидан лўкиллаб юрасанми, дедигиз... Ахир унақалар биттамас-ку. Шунинг учун ҳам, худди айғоқчидай, уларни ҳар доим кузатиб юраман — ёмон йўлга киришмасин, ёқалашимасин, ўғирлик қилишмасин, дейман. — Кукарача менга бир қараб қўйди. — Эҳтимол, улар мени ёқтиришмас, лекин начора? Азбаройи яхши кўрганимдан шундай қиламан! Бўлмаса, туппа-тузук дехқон ёки ишчи бўлишим ҳам мумкин эди! — Кукарача ойимга залворли муштларини кўрсатди.

— Албатта, — деди ойим, — болани тарбиялаш осонмас — бировни боласи у ёқда турсин, баъзан ўзингникини ҳам эплолмайсан...

— Ҳа... Мана, масалан, Жиноят кодексида ўғирлик учун уч йилдан ўн беш йилгача муддат белгилаб қўйилган...

— Жудаям шафқатсиз қонун!
— Шафқатсиз, лекин зарур!
— Айтгин-чи, ўғриларни қандай қилиб ушлайсизлар?
— Қандай қилиб бўларди. Ўғирлик қилса — дарров қўлга оламиз, тўғри юрса — тегмаймиз... Баъзан шундай ҳам бўлади: бир одамни ўғрилигини биламиз-у, лекин тегишга ҳаққимиз йўқ. Чунки далил керак, гувоҳлар керак! «Қўлга тушмаган — ўғри эмас!» — деган мақол бежиз айтилмаган.

— Ишинглар жа оғир бўлса керак деб ўйлардим.
Бу гап Кукарачанинг андак нафсониятига тегди.
— Ғалати экансиз... — деди хафа бўлиб.
— Ҳа, яхши... Ўша ўғри бир нарсани ўмариб кетмасидан олдин бирон чора кўрасизларми?

— Албатта. Бизнинг ишимизни ҳам ўзига хос томонлари бор. Жиноятнинг олдини олиш, деган иборани эшитмаганмисиз?

— Буни сўраётганим йўқ, — деб унинг гапини бўлди ойим. — Ўғрилар билан суҳбат ўтказасизларми, демокчиман?

— Қанақа суҳбат? — деди астойдил таажжубланиб Кукарача.

Ойим ўрнидан туриб, китоб жавони ёнига борди, ундан қора муқовали бир китобни олиб очди-да, лейтенантга мурожаат қилди:

— Мана, эшит! Соддароқ қилиб ўқиб бераман: «Агар ўнг кўзинг панд берса, шартта ўйгину улоқтир, илло буткул баданинг дўзах ўтида куйганидан кўра бирон аъзойинг нобуд бўлгани маъқулдур. Агар ўнг кўлинг панд берса, шартта кесгину улоқтир, илло буткул баданинг дўзах ўтида куйганидан кўра бирон аъзойинг нобуд бўлгани маъқулдур». Уқдингми!

— Илтимос, яна бир қайтаринг! — деди Кукарача.

Ойим яна ўқиди.

— Э, қойил! — деб хитоб қилди Кукарача. — Мана буни шафқатсизлик деса бўлади! Ўз кўзини ўйиш! Ўз қўлини кесиш! Бунинг олдида бизнинг қонуниimiz — ҳолва-ку!

— Қонун эмас бу, Кукарача, амри маъруф! Агар қонун бўлганда эди, ҳозир Грузиянинг ярми аҳолиси бир кўз, бир қўл бўлиб юрарди, — деб жавоб берди ойим.

— Амри маъруф, деганингиз нимаси?

— Амри маъруф — яхшиликка ундаш, дегани. Жа-

мики қонунларнинг асоси шу. Айтмоқчиманки, ҳалиги-дақа одамларни қамокқа олишдан аввал уларга амри маъруф ўқийсизларми, йўқми?

— Биз муомала қиладиган одамларга ҳеч қанақа амри маъруф ёрдам бермайди... Қанақа китоб бу, Анна Ивановна?

— Инжил.

— Тамазга ҳам ўқиб турасизми?

— Тамазгами? — ойим шошиб қолди. — Биласанми, сира хаёлимга келмапти... менимча ҳали сал эрта...

— Анна Ивановна, шу китобни менга бериб турмай-сизми, икки кундан кейин қайтариб бераман, — деб қолди Кукарача.

Ойим Инжилни индамай унинг олдига қўйди.

— Тушунмаган жойларимни сиздан сўраб оламан. Эски грузин тилини яхши билсангиз керак, а?

— Французчани ҳам, инглизчани ҳам, немисчани ҳам биламан, — деди ойим мактаниб.

— Шунча тилни ўрганишга қачон улгургансиз? — деб сўради Кукарача таажжубланиб.

— Э, азизим, аслида биз, ер юзидаги барча одамлар бир тилда гаплашамиз, лекин бир-биримизни тушунмай-маймиз, чунки бир-биримизнинг гапларимизга қулоқ солмаймиз! — деди ойим уҳ тортиб.

— Бош оғриқ дорингиз йўқми? — деб сўраб қолди Кукарача бирдан.

Ойим икки дона таблетка билан ярим стакан сув олиб келди.

— Ма, агар сал-пал оғриётган бўлса биттасини, қаттиқ оғриётган бўлса иккаласини ич.

Кукарача иккала таблеткани ҳам ичиб юборди, миннатдорлик билдириб, ўрнидан турди-да, эшикка қараб юрди.

— Анна Ивановна, шу гапларни милициядаги ўртокларимга ҳам айтсам майлими?

— Қайси гапларни, Кукарача?

— Қалб шишага қамаб қўйилган дев, амри маъруф ҳақидаги гапларни-да...

— Вой, қизиқсан-а, азизим, ахир Инжилни мен ёзмаганман, қалб ҳақидаги сўзларимни ҳам яширадиган жойи йўқ, бемалол айтаверишинг мумкин...

— Раҳмат, Анна Ивановна!

Икки кундан кейин Кукарача Инжилни қайтариб бер-

ди. Ойимдан ҳеч нарсани сўрамади ҳам. Китобни тут-қазди-ю, раҳмат айтиб, чиқиб кетди.

Шундан кейин у қайтиб бизникига келмади. Кўча-кўйда мени кўриб қолса, эркалатиб юзимга папатилаб қўяр ва ойимга салом айтишни тайинларди.

Кукарачанинг биздан кўра ҳам зарурроқ ва мушкулроқ иши чиқиб қолган эди.

Куйида мен сўзлаб берадиган воқеалар — шахсан ўзим гувоҳ бўлган воқеалардир, буларни биз милицияда тарқалган миш-мишлардан эшитганмиз, бу воқеалар ўз пайтида кварталимиз аҳолиси ўртасида овоза бўлиб, ҳамма ёқни алғов-далғов қилиб юборган.

Кукарача Ингани уч марта милицияга чақиртирди, аммо қиз бирор марта ҳам келмади. Шундан сўнг лейтенантнинг ўзи уникига борди, лекин қизни уйдан тополмади.

— Милицияга осонликча обориб бўлсан уни. Ўлгудай қайсар қиз у, — деди фаррош Шахро.

Кукарача чақиряқ қоғозини эшик тирқишига қистириб, изига қайтди.

Йўлда у ўрта бўй, узун қўнғир сочли, хушрўй бир қизга дуч келди. У бутун олам фақат ўзиникидай, ниҳоятда мамнун бир киёфада, қўлидаги сумкасини гир айлантириб ўйнаб келарди.

Кукарача беихтиёр тўхтади. Қиз киё боқмай ўтиб кетди. Кукарача оркасига ўтирилиб, узоқлашиб бораётган қизнинг келишган қадди-қомати ва бежирим оёқларига тикилганча туриб қолди. Қиз ўзига эркак кишининг тикилиб қараётганини сезиб тўхтади, шартта бурилиб, икки қўлини белига тираганча Кукарачага тик қараб турарди.

Кукарача хахолаб кулиб юборди.

— Нега куласиз? — деди қиз қоғозини солиб.

— Сиз, Ингасиз, а?

— Балки. Нимайди?

— «Балки» эмас, аниқ. Ингамисиз? — деб сўради яна Кукарача.

— Ҳа, Ингаман. Ўзингиз-чи?

— Сизни уч марта милицияга таклиф этган Кукарача бўламан.

— Ҳа-а-а... Хўш, нима демоқчисиз?

— Буни милицияга борганда биласиз, азизим Инга! — Кукарача қизга яқинлашди.

— Мени милицияга олиб бориш осон эканми? — деди Инга қошларини чимириб.

— Шунақа деб ўйлаганимда, мана бу тепаликка чиқиб юрмасдим! — Кукарача очигини айтиб қўя қолди. — Лекин милицияга бари бир олиб бораман.

— Фақат судраб олиб боришингиз мумкин! — деди кулиб Инга.

— Шу ҳам иш бўлганими? Мен финларнинг иккита танкини итгабимизга судраб келганман! — бу гапни у жилмайиб, лекин жуда жиддий оҳангда айтди.

— Шунақа денг?

— Шунақа.

— Қандай қилиб?

— Эртага эрталаб соат тўққизда милицияга келасиз. Ўша ерда гапириб бераман. Мени исмим Георгий Тушурашвили.

— Шунақами?

— Шунақа.

— Кукарача деган исм кўпроқ ярашади сизга?

— Кукарача дея қолинг бўлмаса.

— Балки бизникига борармиз? Ўша ерда бемалол гаплашаверамиз... — қизнинг овозида синовчанлик, ҳурмат ва андак кўрқув оҳанги бор эди.

— Йўқ, ҳозир ишдан чарчаб келяписиз... Сизникига бошқа куни кираман, эртага эса сизни кутаман.

— Яхши.

— Эшигингизга чақирик қоғозини қистириб келганман. Хафа бўлманг. Кўчада сизни учратаман деб ўйлагандим. Қоғозни ўқимасдан, йиртиб ташланг.

— Бўпти.

— Хайр.

— Хайр.

Кукарача билан Инга аста тарқалишди.

Эртасига соат тўққизда ҳам, тўққиз яримда ҳам Инга келмади. Кукарача вақт ўтиши учун Инганинг паспорт столи архивидан олинган таржимаи ҳолини неча марта лаб ўқиб чиқди.

«Мен, Инга Амирановна Лалиашвили, 1920 йил 19 апрелда Тбилиси шаҳрида туғилганман. Отам — Амиран Давидович Лалиашвили, 1926 йилда юрак хуружидан вафот этган. Онам — Анастасия Александровна Хмаладзе-Лалиашвили — 1927 йилда сил касалидан вафот этган. Шундан сўнг мен Земо-Авчали болалар уйида тарбияландим. Ўша ерда етти йиллик мактабни тугатдим.

1934 йилда икки йиллик фармацевтика билим юртига ўқишга кириб, уни 1936 йилда имтиёзли диплом билан тамомладим. Ҳозир 128-дорихонада ишляпман. Партия-сизман. Турмушга чиқмаганман. Яшаш жойим: Тбилиси шаҳри, Кабулети тепалиги, 137-уй.

И. Лалишвили.

27.IX.1936 й.

Инга келмади. Кукарачанинг дили овриди, қиз алдайди, деб сира ҳам ўйламаганди.

Папкани ёпиб, стол ғаладонига ташлади, энди ўрнидан туриб, фуражқасини кийган пайтида... хонага Инга кириб келди. Кукарача бирдан енгил тортди.

— Салом, Инга! — деди у қиздан олдин.

— Салом, Кукарача! — қиз таклифни ҳам кутмай, стулга ўтирди.

— Келишингдан умидимни узиб қўйган эдим.

Инга кулди.

— Мен роппа-роса соат тўққизда келганман.

— Нега кирмадинг бўлмаса?

— Чунки мен аёлман, аёл зотининг табиати шунақа ўзи: у учрашувга белгиланган вақтдан сал олдинроқ келади, панароқ жойга беркиниб олади-да, йигитни зимдан кузата бошлайди. Йигит шўрликнинг тоқати тоқ бўлганига ишонч ҳосил қилгандан кейингина рўпарасида пайдо бўлади... Мен ҳам тол панасига яшириниб деразадан сени кузатиб турган эдим. Мана, энди кетмоқчи бўлганигда кириб келдим. Бор гап шу! — деди кулиб Инга.

— Учрашув муҳаббат билан бовлиқ бўлса, эҳтимол, жуда ярашар! — деди Кукарача.

Инга андак хижолат бўлди.

— Нега чақирдинг мени? — деб сўради у совуққина ва сумқасини Кукарачанинг олдига қўйди.

— Нимадан бошласамикин? Финларнинг иккита танқиданми ёки... — шундай деб, у сумкани четроққа суриб қўйди.

— Танк ҳақидаги латифангни бутун шаҳар билади. Бўладиган гапни гапир! — Инга сумқасини столдан олиб, тиззасига қўйди.

Кукарача Инганинг қўшнилари ёзган аризани олди-да, имзо чекилган жойини йиртиб, ғаладонга ташлади, аризани эса Ингага узатди.

— Ма. Ўқиб кўр!

У киприк қоқмай қизни кузатиб турди. Инга аввалига бетоқат бўлиб, ўтирган жойида бир кимирлаб қўйди, кейин юзини аста-секин қизил доғлар қошлади, қўллари қалтираб, кўзлари жикқа ёшга тўлди. Аризани ўқиб бўлгач, уни шартга иккига бўлди-да, столга ташлади.

— Хужжатни йиртиш мумкин эмас, Инга!

— Кечирасиз, — киз бир ютиниб олди, — биламан, буни Каламанишвили ёзган!

Кукарача таажжубдан сесканиб кетди, Инга ёнига қизил қалам билан имзо чекилган фамилияни айтган эди.

— Аризага қўп одам қўл қўйган. Нима учун айнан Каламанишвили ёзган, деб ўйлаяпсиз?

— Чунки Каламанишвили — эски фоҳиша, бузук аёл! Ҳозир шарти кетиб, парти қолган, ҳеч кимга кераги йўқ, шунинг учун менга ҳасад қилгани-қилган...

— Сени ниманга ҳасад қилади? Кимлигини биласанми? Ўғри, фирибгар, банги бир одамнинг ўйнашисан! — деб унинг сўзини бўлди Кукарача.

Инга бир муддат гапни йўқотиб қўйди.

— У одам... — деди у ниҳоят ўрнидан туриб. Сумкаси ерга тушиб кетганини ҳатто сезмади ҳам. — У одам, нима бўлганда ҳам, менинг эрим... Каламанишвилининг эса на эри, на ўйнаши, на дўстию на душмани бор... Қачонлардир давру даврон суриб юрган гўзал жувон ҳозир бу ёруғ дунёда сўшайиб, ёлғиз бўлиб қолган... Худди мана шунинг учун ҳам у менга ҳасад қилади... Сен бунақа нарсани тушунмайсан, сен — эркаксан, бунинг устига милиционерсан... Аризада айтилган беҳаё сўзлар масласига келсак, мен буларни фақат ўша ялмоғиз кампирнинг ишратхонасида эшитганман... Шаҳарнинг бутун ўғрию қиморбозлари ўшаникида тўпланишарди... Мурғало бирор марта ҳам меникига маст бўлиб ёки бировни эргаштириб келган эмас. У мени севади, шаънига доғ туширадиган ишни ҳеч қачон қилмайди! — Инганинг асаблари панд бериб, оқариб кетган лаблари титрай бошлади. Сўнг ўзини таппа стулга ташлади.

— Қайси кунлари уйда бўлади у? — деб сўради Кукарача.

Инга лейтенантга шубҳаланиб қараб қўйди.

— Буни олдиндан айтмайди.

— Ўғриларнинг одати шунақа-да...

— Қани айт-чи, шаҳарда кимнинг бир тийинини ўғирлапти?

— Билмайман... Лекин картотекамизда ўша авлиё эринга алоқадор ҳамма маълумотлар бор: хавфли жи-

ноятчи, Грузияда қинғир иш қилмайди, тўрт марта судланган, шундан иккитаси — қотиллик қилгани учун, фақат ўзига ўхшаган аблаҳ одамларни ўлдиргани инобатга олиниб, отувга ҳукм бўлмаган. Мана қанақа одам ўша фаришта эринг!

— Тулурдим картотекага! Мана сен, ҳар куни маъшуканга бир савадан атиргул тақдим қила олармидинг!

— Нега тақдим қилолмас эканман? Кварталимизни бекорга Вардисубани¹ деб аташадими? — гапни ҳазилга бурди Кукарача.

— Қишди-чи?

— Қишда қийиндир-ов...

— Ана шунақа! Муртало эса тақдим қиларди... — деди Инга фахр билан. — Ҳар ой минг сўмдан пул юбориб туриш-чи? Қўлингдан келармиди?

— Нима деяпсан? Атиги саккиз юз сўм маош оламан! — дея хитоб қилди Кукарача.

— Мурталонинг эса қўлидан келарди!.. Маъшукангни янги йил ва тувилган куни билан табриклаш учун дунёнинг нариги бурчидан бўлса ҳам етиб келоласанми? Келолмайсан! Муртало бўлса — келади. — Инга куйиб-ёниб, эхтирос билан сўзлар, Кукарача эса: «Қачон тўхта-таркин бу тентак!» — дея кутиб ўтирарди. — Мени кварталдаги барча эркаклардан муҳофаза қилиб, бировни яқин йўлатмай, худди қироличадай олиб юришга қурбинг етадими! Етмайди! Мурталонинг эса қурби етади, чунки у ҳеч кимдан қўрқмайди — сендан ҳам, милициянгдан ҳам, аммо сен ундан қўрқасан! — Инганинг ҳаяжони жазавага айлана бошлаган эди.

— Қўй, ўзингни бос! — деди Кукарача хотиржамлик билан. — Кейин, ёдингда бўлсин: мен қўрқадиган одам хали дунёга келган эмас!

— Ростданми?

— Рост.

— Ҳа, майли. Етар энди!.. Хўш, нима истайсан мендан!

— Ҳеч нарса. Аризада кўрсатилган ножўя ишлар бошқа такрорланмайди, деб тилхат ёзиб бер...

— Ножўя иш йўқ бўлса, нима такрорланиши мумкин?!

— Бўлмаса, аризадаги гаплар ҳақиқатдан йироқ, ҳаммаси уйдирма, тухмат, деб ёз.

¹ Таржимаси: атиргул (г р у з.)

Инга шундай деб ёзиб берди.

— Бўлдимми? Кетаверайми? — деб сўради сўнг қиз.

— Бемалол! — деди Кукарача, аммо сабри чидамай, уни яна саволга тутди: — Айтгин-чи, ўша палидни чиндан ҳам севасанми ёки ундан кўрқасанми? Фақат ростини айт.

Инга бир оз ўйланиб турди-да, сўнг:

— Севги нималигини биласанми ўзи, Кукарача? — деб сўради.

Кукарача бош силкиди.

— Қани айт-чи?

— Сева олиш лаёқати — инсонга ҳадя этилган барча хазиналар ичида энг қимматлиси. Дунёдан муҳаббатсиз ўтган кишилар — бахти қаро кишилардир.

— Қим ўргатди сенга буни, Кукарача? — деди шивирлаб Инга.

— Анна Ивановна...

— Қим у?

— Шунақа аёл бор...

— Сенда шундай лаёқат борлигини сезганмисан?

— Ҳозирча йўқ... Ўзинг-чи?

Инга жавоб қайтармади. Ўрнидан турди-ю, шартта бурилиб, хайрлашмасдан чиқиб кетди...

Кукарача анча вақтгача унинг узоқлашиб бораётган қадам товушларига қулоқ солиб турди, сўнг стол ғаладонидан аризанинг йиртиб олинган бўлагини чиқарди-да, уни варақнинг боя Инга йиртиб ташлаган қисмига елиглаб ёпиштиргач, яна жойига ташлаб қўйди, шундан кейингина ўрнидан туриб, дераза ёнига борди ва хонани шамоллатиш мақсадида уни ланг очиб юборди. Очди-ю, донг қотиб қолди: тол панасида Инга мўралаб турарди.

ГРУЗИЯ ИЧКИ ИШЛАР ХАЛҚ КОМИССАРИГА

Республиканинг барча милиция органларига ушбуни хабар қилишингизни сўрайман: 8-мартдан 9-мартга ўтар кечаси Таганрог шаҳрида заргарлик буюмлари дўкони ўмарилган. 456.325 сўму 40 тийинлик қимматбаҳо буюмлар ўғирлаб кетилган. Аниқланишича, жиноят иштирокчиларидан бири — грузин, лақаби «Муртало» (фамилияси номаълум). Иттифоқ бўйича қидирув эълон қилинди. Белгилари: ўрта бўйли, чорпаҳил, устки лабида чандиғи бор, олдинги икки тишига тилла қопланган.

СССР Ички Ишлар Халқ Комиссарлиги Жиноят қидирув
бошқармасининг бошлиғи
1940 йил, 11 март.

Милициянинг ҳамма ходимлари қатори Кукарача ҳам ушбу радиограмманинг бир нусхасини олди, лекин уни бу операцияга жалб қилишмади. Сабаби, районда бундай ишлар билан шахсан Сабашвилининг ўзи шуғулланарди. Шуниси ҳам борки, радиограмма бошлиқларга ҳам, оддий ходимларга ҳам андак ножоиздай туюлди. «Муртало шунчалик анойимидики, бегона шахарда қилғиликни қилиб қўйиб, тўппа-тўғри Тбилисига учиб келса. Марҳамат, мен шу ерданман, олдинларга солиб олиб кетаверинглар, деб милицияни кутиб ўтирадиган лақма одам эмас у!» — ҳамма шундай деб ўйларди.

Аммо Кукарача бундан мустасно эди.

Ўн тўққизинчи апрель куни кечаси соат бирда Кукарача тўппончасини яланғочлаб Инганинг уйига бостириб кирди. Кирди-ю, остонада таққа тўхтади.

Стол ёнида икки киши — Муртало билан Инга ўтиришарди. Ҳали оғзи очилмаган шампан шишасини ушлаб турган Мурталонинг қўли ҳавода муаллақ қолди. У олдин Ингага, сўнг Кукарачага бир қаради-ю, аста қўлини туширди.

— Қимирлама! — деб буюрди Кукарача. У Мурталонинг курули ўнг чўнтагидалигини, бинобарин, ўнг қўлини бўшатмоқчи бўлганини дарров пайқаганди.

— Шишани тепага қўтар!

Муртало итоат этди.

Шу пайт Кукарачанинг тўппончасидан гумбурлаб ўқ узилди, шишанинг учиб кетган оғзидан дастурхонга вишиллаб вино тўкилди. Кукарача тўппончасини чап қўлига олди-да, орқа томонидан Муртало ўтирган стулга яқинлашиб, бармоғининг учи билан стул суянчигига ташлаб қўйилган пиджакни кўтариб кўрди, оғир нарса йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, уни яна жойига қўйди.

— Тур ўрнингдан!

Муртало турди.

Кукарача яшин тезлигида унинг шимининг ўнг чўнтагидаги тўппончани суғуриб олиб, ўз киссасига солди. Кейин стол ёнига ўтирди-ю олдига қадахни сурди.

— Қўйишинг мумкин.

Муртало учовларига шампан тўлдирди, сўнг пичинг аралаш:

— Ўтирсам майлими? — деб сўради.

— Бемалол. Лекин жуда узоқ ўтиришингга тўғри келди, сенинг ўрнингда мен бўлганимда тик тураверардим.

— Хазиллашяпсанми? Милиционер хазил қилса — яхшилик аломати! — Шундай деб у жойига ўтирди.

— Мен — Кукарачаман.

— Биламан. Нима учун деразадан кирмадинг?

— Эшикдан қочиб кетмаслигинг учун.

— Эшик қулфлоглиқ эмаслигини қаёқдан билдинг?

— Усулларинг эскирган, Муртало, унақа анқов йўқ ҳозир!

— Яхши отаркансан!

— Тўпсончадан бешта ўқни ҳам ўнга ураман. Пичоқ отсам — учтасини ўнга, иккитасини тўққизга теккизаман. Қанча масофаданлигини ҳам айтайми?

Муртало афтини буриштирди.

— Нима керак ўзи сенга, нега келдинг? Биласан-ку, Грузияда тинч юраман, маҳаллий ҳокимиятни безовта қилмайман. Битта ўйинчоқни¹ деб турмага рўпара қилишинг яхшимас. Қурол олиб юргани учун қамоқда ўтириш Мурталога ярашмайди. Бундан ташқари... Қўнглиннга келмасин-у, ўзингдан қолар гап йўқ: турманинг фақат кирадиган эшиги эмас, бошқа эшиклари ҳам бор... — Муртало пиджагига кўлини чўзди.

— Кераги йўқ, Муртало! — огоҳлантирди Кукарача тўпсончасининг тепкисини босиб.

— Папирос олмоқчиман! — деди Муртало фикриниб.

— Унда майли...

Муртало папирос тутатди.

— Хўш, нима учун ичамиз? — ярим хазил, ярим чин қилиб сўз қотди Кукарача.

— Милиция учун! — деди ишпайиб Муртало.

— Милиция учун! — Кукарача қадахни бир кўтаришда бўшатди. Унга ҳеч ким шерик бўлмади.

— Ўйинчоқ учун турмага тикиш яхшимас, дегин?

— Ўлай агар, арзимайди, Кукарача! — деб жавоб берди Муртало маънодор қилиб.

Кукарача индамади, кейин ханузгача миқ этмай ўтирган Ингага юзланди:

— Илтимос, хоним, — деди у, — исирға ва узукларингизни ечсангиз!.. Бриллиант кўзли исирға билан узукларингизни... Ечиб столга қўйинг...

Инга каловланиб қолди.

— Ҳаддингдан ошяпсан, Кукарача! — деди Муртало бошини сарак-сарак қилиб. — Бу ишга менинг ало-

¹ Ўйинчоқ — тўпсонча (ўғрилар жарғони).

қам йўқ! Аёл кишиги ёпишма, ундан кўра соққасини ола қол!

Кукарача Мурталонниг сўзларига эътибор бермади, ўз навбатида, худди шунчаки қизиқаётган кишидай:

— Дарвоқе, Таганрогдаги заргарлик дўконидан ўмарган бошқа буюмларингни қаёққа қўйгансан? — деб сўради ундан.

Муртало жавоб қайтариш учун овиз жуфтлади-ю, аммо дарров айниди. Орадаги сукунат беш минутча давом этди. Муртало яна папирос тутатди, кетма-кет учтўрт марта тортди-ю, бирдан энгашиб туриб папирос чўғини Инганинг юзига босди. Кукарача овоз чиқаришга ҳам улгурмади. Инга чинқирганча бошини орқага таплади, шунда қизнинг чап ёноғидаги тангадек жой гўшти чиқиб кетганини кўриб, Кукарачанинг нафаси ичига тушиб кетди.

— Сотдингни, қанжиқ? — деб чийиллади Муртало ва шу заҳоти Кукарача туширган кучли зарбдан полга ағдарилиб тушди. Лейтенант унинг қўлларини боғлаб, қизнинг ёнига келди.

— Гафлатда қолдим! — деди у афсусланиб.

Инга шкафдан қандайдир малҳам олиб, ярасига босди. Кукарача эса базўр ўзига келган Мурталонинг ёқасидан ушлаб, бир-икки силкитди-да, оёққа турғазди ва тубсиз бир нафрат билан:

— Сен одам эмас, палидсан! Сенга лақаб қўйганлар янглишмаган экан! — деди.

Муртало лейтенантга еб қўйгудай ўқрайиб, тишларини гичирлатди:

— Пушаймонлар ейсан ҳали, Кукарача.... Хунинг билан жавоб берасан... Агар шундай бўлмаса, Муртало отимни бошқа қўяман!

— Кўрамиз, ҳозирча менинг навбатим! Қани, олдимга туш! — шундай деб, у Мурталони эшик томонга итарди.

Шунда кутилмаган, Кукарача ҳатто тасаввурига ҳам сиздирилмайдиган ҳодиса рўй берди: Инга чопиб келиб, лейтенантнинг оёқлари олдида тиз чўқди:

— Мени хароб қилма, Кукарача! Милицияга уни мен тутиб бермаганимга ким ишонади?! Ёлвораман!.. — у лейтенантнинг қўлига қайноқ лабларини босди. — Қўйвор!.. Ахир, эркаксан-ку! Менга раҳминг келсин! Агар бу уйдан ўлигим чиқишини хоҳламасанг, ҳозироқ қўйвор!

— Нималар деяпсан?! Ким учун ўзингни ерга уряпсан? Шу ярамасни дебми? Тур ўрнингдан!

— Йўқ, Кукарача! Сен буларнинг таомилини билмайсан! Ўлдиришади мени, сўйиб кетишади! Ўтинаман сендан, кўйвор буни! Мени уйимдан соғ кетсин!

— Инга, нима деганинг бу?! Ахир мен шахсий ишимни эмас, давлат вазифасини бажаряпман-ку! Қандай қилиб кўйиб юбораман?!

— Кўйвормасанг, ўзимни ўлдираман, Кукарача! Ҳозирок ўлдираман!

Шу тобда Ингадан ҳамма нарсани кутиш мумкинлигига Кукарачанинг ақли етди. Милиция лейтенанти Георгий Тушурашвили темир эмас, у ҳам оддий бир одам эди. Ана шу одам ўзига ўхшаган бошқа бир одамнинг юзидан ўтолмади. Стол устидан пичоқни олди-ю, Мурталонинг қўлидаги тугунни шартта кесиб ташлади.

— Жўна! — деди у.

Мурғало жойидан жилмади.

— Кет! — дея такрорлади Инга.

Мурғало эшик томон юра бошлади.

— Деразадан сакра! — деди Кукарача.

Мурғало орқасига қайтиб, деразадан ташқарига сакради. Орадан бир минутча вақт ўтгач, лейтенант тўппончани деразадан чиқазиб, осмонга ўқ узди. Хануз полда узала тушиб ётган Инга Кукарачанинг ёнига эмаклар келиб, хўнграганча унинг оёқларини қучди.

— Тур!

— Нима деб жавоб берасан энди?!

— Кўявер, бир гап бўлар...

Кукарача уни қўлтиғидан ушлаб турғазиб қўйди, сўнг тўппончасини чўнтагига солиб, хонадан чиқиб кетди.

Ён-атрофдаги деразаларда чироқ кўринмасди. Аммо қути ўчган, айни пайтда, томошаталаб қўшнилар қоронғулик қаъридан ўзига тикилиб турганини Кукарача аниқравшан ҳис қиларди...

Сабашвили кабинетини ичкаридан беркитиб олганди. Кукарача эса стулда бошини ҳам қилганича ўтирарди. Давид қафасга солинган йиртқичдай, хонада зир айланар, вақти-вақти билан лейтенантнинг тепасига келиб дадада қиларди:

— Ё тавба! Нима, Мурғалони кварталингдаги мишиқи болалардан бири деб ўйладингми?! Уни қамаш учун иттифок бўйича қидирув эълон қилинган, бу нодон Шерлок Холмс бўлса, бир ўзи операцияни амалга оширмоқчи бўпти-я! Нима деб атадинг ўша операциянгни?

«Инга ва Кукарача»ми ёки «Вакелик Кукарача»ми? — Давид графиндаги сувни бир қўтаришда ичиб юборди. — Трибуналга тушгинг кеп қолдимми?! Нега мендан яширдинг, а?!

— Нимани яширибман? Билиб ўтирибманми? Туғилган куни билан табриклагани борувдим. Борсам, бегона одам ўтирган экан... — деб гўлдиради Кукарача.

— Бегона одам дейди-я! Кимни лақиллатяпсан?! Ярим кечада нима қилиб юрибсан у ёқда?

— Ишдан қутулганимдан кейин бордим-да...

— Нега бординг? Сенга ким бўлади у — дўстингми? Жиянингми? Эсинг жойидами ўзи? Келиб-келиб, фоҳишага айланишасанми?!

— Вазифам шу... — деб жавоб берди Кукарача хотиржамлик билан.

— Нима вазифанг?! — Сабашвили анграйиб қолди.

— Вазифам — маънавий таъсир ўтказиш...

— Ўчир, хозир сениям, ўзимниям отиб ташлайман!..

Хўкизни кулоғига танбур чалиб ўтирибман-а! Ҳаммасига ўзинг айбдорсан! Ҳайф сенга милиция! Миянг айниб қопти! Болалар боғчасида ишлашинг керак эди!..

— Айтдим-ку, тасодифан устидан чиқиб қолдим, ура қочди...

— Орқасидан ўқ узибсан-ку?!

— Тўғри... Отдим, лекин теккизолмадим.

— Қачон отдинг? Бир соатдан кейинми?

— Ё тавба? Қочиб қолди-да ярамас! Нима қилайин энди? Ўзимни ўлдирайинми? Шуни хоҳлаяпсанми?

Давид стол ёнига ўтирди-да, бошини чангаллаганча узок сукутга кетди. Кукарачанинг олдида бир варақ қоғоз билан ручка қўйди.

— Ёз... Нима деб сарлавҳа қўйсанг ҳам майли — аризами, илтимосномами, рапортми... Хуллас, милицияда ишлашни хоҳламайман, ишдан бўшатишингизни сўрайман, деб ёз...

Вақт ўтиб борар, Кукарача бўлса ручкани қўлга олай демасди. Лейтенантнинг руҳида қаттиқ кураш, ғалаён кечаётганини Сабашвили тушунди. У ўзини босиб, хотиржам оҳангда:

— Нима бўлди сенга, Георгий? — деб сўради.

— Давид, биласан — аризани ҳам ёзишим, милициядан ҳам кетишим мумкин... Мени бошқа нарса қийнапти... Сендан айрилишдан, ўзимга ҳурматимни йўқотишдан қўрқяпман... Шунинг учун хозир мени ҳайдама,

илтимос. Хатоимни тузатишимга имконият бер... Гуноҳимни юваман...

Сабашвили ички телефон трубкасини кўтарди.

— Габо, бир минутга бу ёққа кир..

— Нима қилмоқчисан? — деб сўради Кукарача.

— Ҳоврингдан туширмоқчиман.

— Узоқ давом этадимиз?

— Эсингни йиғиштирволгунингга қадар.

— Демак, умрбод ўтирарканман-да? — деди синик жилмайиб Кукарача. — Аммо-лекин шуни айтишим керакки, Ингани тўғри йўлга қайтариш анови аблаҳ Мурталони тутишдан кўра юз маротаба муҳимроқ менимча.

— Нима?! — Давиднинг кўзи ола-кула бўлиб кетди. — Демак, қўйворган экансан-да?!

— Оббо! Неча марта айтаман, — қочди, қочиб кетди!

Давид яна бир нарса демоқчи эди, аммо шу пайт кабинетга ўринбосари Габо кириб келди.

— Салом!

Ҳеч ким алик олмади. Габо бир гап ўтганини дарров пайқади-ю, тилини тишлади.

— Куролини олиб, ўзини карцерга қама! — деб бурди Давид.

— Карцер банд.

— Ким бор?

— Мтацминдалиқ Апо, ўғри.

— Апо-мапонгни билмайман! Карцер дарҳол бўшатилинсин!

— Апони нима қиламан?

— Билмайман. Қўйвор!

— Йўғ-е?!

— Нима гуноҳ қилди?

— Буфетчини урган.

— Нима учун?

— Ҳақидан уриб қолган экан.

— Ўтган ишга салавот... Қўйвор!

— Қаёққа?

— Қулоғингиз битиб қолганми, капитан? Анови Апонгизни жўнатиб, карцерга Георгий Тушурашвилини, Кукарачани қаманг. Тушунарлими?

— Хўп бўлади, ўртиқ майор! — деди Габо қаддини фоз қилиб.

— Ҳа, баракалла. Олиб боринг!

Сабашвили кабинетдан чиқиб кетди.

Ўша кундан бошлаб Кукарачанинг ҳаётида нимадир ўзгарди, у бошқачароқ бўлиб қолди. Баъзилар, лейтенантнинг омади келди, деса, бошқалар, аксинча, омад ундан юз ўгирди, дейишарди. Бировлар инспекторимиз қўйдаи ювош бўлиб қолди-я, деб таажжубланса, яна бировлар, аксинча, уни суюқоёқ қиз билан дон олишиб юришда айблаларди. Хулласи калом, Земмелдан¹ то кишлоқ хўжалиги институтигача, Вредан то Мтадминдагача — хамманинг оғзида Кукарача эди.

— Кеча Кукарачани дорихонада кўришпти...

— Негадир Кобулетига серқатнов бўлиб қолди...

— Ингани айтмайсанми... ўзини бамисоли фаришта қилиб кўрсатади, худди Муртало билан у эмас, мен илакишиб юргандай...

— Юрагим сезиб турипти, Муртало икковиниям соф қўймайди...

— Усти-боши бир аҳволда, лекин ўзини тутишини кўрсанг — дунёда ундан бахтиёр одам йўқ дейсан...

— Бари бир у эски жазманидан қолмайди...

— Кукарача ҳар кун и эрталаб соат олтида чикиб кетармиш уникидан...

— Балки никоҳдан ўтишгандир?

— Йўғ-э, бўлиши мумкин эмас!..

Бу гаплар ростми-ёлғонми, ҳар ҳолда ўша кунлари Инга билан Кукарачанинг исми бир-бирига уйқаш бўлиб кетгани чипша-чин...

Биз оиймнинг дугонаси Анисо холаникидан қайтардик. Янги жойга кўчмасимиздан олдин улар билан бир бинода, Анастасьев кўчасида яшаганмиз. Энди оийм билан Анисо хола ҳафта ўтмай бир-бирларини йўқлаб туришарди. Эски дўстлар уззу кун чақчақлашиб ўтиришар, биз эса, Анисо холаннинг ўғли — тенгқурим Зураб икковимиз ҳовлида копток тепардик.

Хуллас, биз уйга қайтардик... Мен оиймга Варазисхеви жарлиги устидан тортилган водопровод қувуридан Дуду билан қандай қилиб кўзимизни юмиб ўтганимизни сўзлаб келаётгандим. Оийм гапимни эшитиб бўлди-ю, бирдан хохолаб кулиб юборди:

— Нима учун бунақа ёлғончилигингни айтиб берайми?

— Айтинг-чи! — дедим астойдил қизиқиб, негаки шу-

¹ Земмель — қачонлардир Земмелнинг хусусий дорихонаси жойлашган жойни тбилисилиқлар ҳамон шу ном билан аташади.

нақа одатим борлигини ўзим ҳам билардим — баъзан ақл бовар қилмайдиган латифалар тўқишни хуш кўрардим.

— Сен туғилганигда мен студент эдим, уйда кўз-қулоқ бўлиб турадиган одам йўқ эди, шунинг учун сени Анисога ташлаб кетардим. У ярамас дегин, йиғламаслигинг учун сенга сутсиз кўксини тутаркан. Чақалоклигида қурук сийнани эмган болаларнинг ҳаммаси ёлвончи бўлиб ўсади. Тушундингми?

Иққаламиз ҳам мириқиб кулдик.

Вэре бозори олдида Кукарачага дуч келдик. Унинг ёнида одмигина кийинган хушрўй бир жувон ҳам бор эди. Мен Ингани дарров танидим.

— Салом, Анна Ивановна! — деди Кукарача тавозе билан.

— Кукарача, азизим, салом! — уни кўриб, ойим хурсанд бўлиб кетди. — Қаёқларда юрибсан? Аҳволинг қалай?

— Раҳмат, ёмон эмас. Ўзингиз-чи? Тамаз хафа қилмаяптими? Агар гапингизга кирмаса, бир оғиз менга айтинг, таъзирини бериб қўяман... — шундай деб, у менинг бошимни силади.

— Йўқ, нега унақа дейсан, лекцияларинг беҳуда кетмади. Фақат хар замонда билмасдан ёлвон гапириб қўяди, холос.

— Ҳечқиси йўқ, Анна Ивановна, баъзан ҳаммамиз ҳам бир-биримизни алдаймиз, — деди Кукарача менинг ёнимни олиб ва сал нарироқда уялинқираб турган Ингага бир қараб қўйди.

— Танишинглар, Анна Ивановна, менинг дўстим, Инга Лалиашвили.

— Э-э, Инга шуми? Ажойиб киз экан! — ойим унга қўлини узатди. Инга қимтиниб, омонатгина қўл берди.

— Сиз уни қаёқдан биласиз? — деб сўради Кукарача таажжубланиб.

— Ана холос, сен билан Инганинг номи одамзотнинг оғзидан тушмай қолди-ку, азизим! — деди ойим кулиб.

Инга қип-қизариб кетди.

— Ўшанда тўғри гапирган экансиз, Анна Ивановна, жудаям тўғри гапирган экансиз... — деди Кукарача.

— Қачон?

— Ёдингиздами: «Инсонга ҳадя этилган барча хазиналар ичида энг қимматлиси — сева олиш лаёқатидир», — деган эдингиз.

— Ҳа-а... — деди ойим эслаб.

— Раҳмат сизга, Анна Ивановна!

- Мени нима алоқам бор?
- Бари бир сиздан миннатдорман.
- Арзимади, Кукарача...
- Хайр бўлмаса!
- Омон бўлинглар!

Кукарача билан инга кетишди. Ойим уларнинг оркасидан қараб қолди.

- Чиройли қиз экан! — деди бир оздан кейин ойим.
- Жудаям!
- Вой билагон-ей! — шундай деб, ойим гарданимга секин уриб қўйди. Сўнг ўнг кафтини ишкалаб: — Қўли бирам мулойим, бирам ёқимли... — деди улар кетган томондан кўз узмай.

Ўша воқеадан кейин орадан бир неча ой вақт ўтди. Бир куни Марта холанинг ҳовлисига ранги докадек оқариб кетган Зевара чопиб кирди-ю, хўнграб йиғлаб юборди:

— Кукарачани ўлдиришипти!

...Орадан ўн минут ўтар-ўтмас кварталимизнинг жамики аҳолиси Инганинг уйи ёнига тўпланди.

Санитарлар билан иккита милиционер замбилда Кукарачани олиб чиқишди. У беҳуш эли. Қўкрагининг ўк тешган икки жойидан ҳануз қон силкиб турарди...

— Инга, — деди у, — кўз олдимни туман қоплапти... пуштиранг туман... Сени кўролмаяман... Эҳ, Муртало, номардлик қилдинг-а, ярамас... — Кукарача афсус билан бош чайқади, кейин кўзларини Ингага қадаб, қўлини унинг юзи томон узатди. Қўл ҳавода бир лаҳзагина муаллақ турди-ю, сўнг гўё биров зарб билан кесиб ташлагандай «тўп» этиб замбилга тушди.

Кукарача — милиция лейтенанти Георгий Тушурашвили, ана шундоқ — заррача ҳам инграмасдан, бир оғиз ҳам гапирмай, кулимсираб жон берди.

Давид Инганинг билагига аста қўлини теккизди. Қиз бошини кўтарди, кўзларидан дувиллаб ёш қуйиларди.

— Қаёққа кетди? Қайси томонга кетди?

Инга Удзо¹ ёққа ишора қилди.

Давид оломон орасидан секин сирғалиб чикди-да, худди бўри изига тушган қоплондай, Удзога қараб йўл олди. Эрталаб у Бетаниадан² Мурталони отга ўнгариб ке-

¹ У д з о — Тбилиси апрофидаги тоғ.

² Б е т а н и а — Тбилиси яқинидаги ибодатхона.

либ, милиция ҳовлисига ташлади. Мурталонинг қўллари боғлоқлик, ҳамма ёғи дабдала, лекин тирик эди.

Рошпа-роса бир ойдан сўнг халқ судининг мўъжазгина хиёбон ёнидаги биносиди муораза бошланди. Унда ишгирок этишни хоҳловчилар суд зали у ёқда турсин, ҳатто хиёбонга ҳам сирмай кетди. Залда айтилган ҳар бир сўз оғиздан-оғизга ўтарди.

Ойим судга бормади, аммо мен бирорта йиғилишни ҳам қанда қилмадим. Ҳар куни у ердан қайтиб келишим билан нима гап бўлганини ойим ипидан-игнасиғача сўраб-суриштирарди.

Суд бўлгандан буён бунақаси учрамагандиров — судья бечора айбланувчини ҳимоя қиладиган одам топ-гунча қийналиб кетди. Тбилисидаги қатгаю кичик адвокат Мурталого ҳомийлик қилишдан бош тортди: одамларнинг ғазаб-нафрати қотилнинг ҳамтовоқлари ваъда қилган ришвату пўписалардан устун келди.

Мунозара эрта тонгдан қоронғи кечагача қисқа та-наффуслари билан уч кун давом этди. Сўроққа чакирилган гувоҳларнинг сони ортиб борган сайин Мурталонинг қилмишлари ҳам бирин-кетин ошкор бўлаверди.

Учинчи кунги эрталабки мажлисга, Давиднинг илтимосига кўра, биринчи маротаба Инга ҳам келди. У бошдан-оёқ қора қийинган, шунданми, энг аввало пахтадек оппоқ юзи киши зеҳнини тортарди. Инга залга Давид билан бирга кирдию, судья ва унинг маслаҳатчилари рўпарасига бориб тўхтади, ёғоч панжара ортида, икки милиционер орасида ўтирган ва сочи устарада қирилган Муртало томонга ҳатто қайрилиб ҳам қарамади.

Таомилдаги расмиятчиликдан сўнг сўроқ бошланди.

С у д ь я. Айтинг-чи, бу иш юзасидан нималар дея оласиз?

И н г а. Кукарача уйимга туш пайтида келди...

С у д ь я. Сиз Георгий Тушурашвилини назарда тутяпсизми?

И н г а. Мен уни Кукарача деб ўрганганман.

С у д ь я. Ихтиёрингиз... Хўш, нима учун Кукарача айнан сизникига келди?

И н г а. Чунки у менинг эрим эди.

С у д ь я. Айбланувчи ким эди сизга?

И н г а (узоқ сукутдан сўнг). Мурталоми?

С у д ь я. Шалва Фридонович Хизанишвили.

И н г а. Мен унақа одамни билмайман.

С у д ь я. У чап томонингизда, айбланувчилар курсида ўтиришти.

И н г а. Бу аблахни исми Муртало.

С у д ь я. Сизга ким бўлади у?

И н г а. У менинг ўйнашим эди... (Залда ғала-ғовур)
Кукарача билан танишмасимдан олдин.

С у д ь я. Судга шу нарса маълумки, сиз Туппурашвили билан қонуний никоҳда турмагансиз.

И н г а (қатъий) У менинг эрим эди!

С у д ь я. Сизнингча, жабрланувчига нисбатан қилинган жиноятнинг сабаблари нимада?

И н г а. Кукарача — жабрланувчи эмас, у ўлдирилган. (Залда ғала-ғовур).

С у д ь я (хижолатомуз). Давом этинг...

И н г а. Кукарача ухлаб ётган эди. Бирдан хонага тўппонча яланроқлаб Муртало бостириб кирди. Мен кўрққанимдан додлаб юбордим, лекин бир кунмас-бир кун шундай бўлишини билардим. Кукарача қуролини олишга улгуролмади. Унинг тўппончаси ҳам Мурталонинг қўлида эди... (Инга жим бўлиб қолди).

С у д ь я. Гапираверинг, гапираверинг...

И н г а. Кукарача ечиниб ётган эди. Кўзини очди-ю, кийимига қўл чўзди. «Ташвишланма, мен билан майкада ўтириб сухбаглашсанг ҳам бўлаверади!» — деди Муртало.

— Нега келдинг? — деб сўради Кукарача.

— Мендан сўраяпсанми? — хайрон бўлди Муртало.

— Инга иккаламиз бир-биримизни севамиз!

— Ростданми?! Қаттиқ сеvasизларми?

— Муртало, қуролни жойига қўйгину жўнаб қол.

— Иккаласиниямми? Ёки фақат сеникиними?

— Иккаласини!

— Мабодо кишанинг йўқми? Қўлимга солардим у сен билан тўппа-тўғри милицияга бораверардим.

— Қалланг ишлаганда шундай қилган бўлардинг... — Кукарача шимини олди.

— Айтиб қўяй, ўрнингдан турдинг — отаман!

— Отолмайсан! Мени отсанг — ўзинг ҳам омон қолмайсан!

— Чўпчагингни бошқа одамга айт! Жиноят кодексини сув қилиб ичиб юборганман. Сени рашк туфайли ўлдираман, бунинг учун беш йил, нари борса — саккиз йил оламан. Мочағарингни нархини оширма бунча!

— Унда мени ҳам ўлдир! — деди Инга.

— Йўқ, азизим! Ўлим сен учун фароғат, бунинг учун эса — азоб. Сен яшашинг керак, қариб-чиригунингча яшашинг керак!

— Қилмишимга яраша! — деди Кукарача.

— Тўпша-тўпри! Хато қилдинг! Биласанми, нима учун? Чунки сен чекист эмас, лақашиқилдоқсан, шунинг учун ҳам манови фоҳишанинг ногорасига ўйнаб юрибсан!

С у д ь я. Нима учун Кукарача «қилмишимга яраша» деди? Айбланувчи «хато қилдинг» деганда нимани назарда тутган эди?

И н г а. Гап шундаки, бир йил бурун Кукарача манови аблахни қўлга тушириб, мени илтимосимга биноан тагин қўйиб юборган эди...

С у д ь я (ўрнидан туриб кетаёзди). Нима? Қўлга тушириб, яна қўйиб юборган эди?

И н г а. Ха. Сиз Кукарачани билмасдингиз... У оқ-кўнгил, ҳалол ва пок одам эди...

С у д ь я. Давом этинг...

И н г а. Бошқа гапим йўқ.

— Ёдингдами, бу қилмишинг учун бир куни пушаймонлар ейсан, деган эдим? — Муртало иккала тўшпончанинг ҳам тепкисини шайлади.

— Отма, Муртало! — деди Кукарача хотиржам ва андак ўкинч билан.

С у д ь я. Кейин-чи?

И н г а. Кейин Муртало каравотта яқинлашди...

Шундай деб, Инга Муртало ўтирган панжара томон бир неча қадам қўйди, нимчасининг тугмаларини ечди-да, қўйнидан тўшпонча чиқазиб, то милиционерлар ўзларини ўнглаб олгунларича, Мурталога қарата кетма-кет ўқ узди.

Муртало сапчиб тушди, қўллари билан юзини беркитиб, ўзини ерга ташлади. Ҳар ўқ узилганда у бўридай увилларди. Бир зумда ҳаммаёқ остин-устун бўлиб кетди.

Инганинг тўшпончаси етти марта қарсиллади. Сўнг залга овир сукунат чўқди.

Инга тўшпончани ташлаб полга ўтирди-да, бошини тиззаларига қўйганича хўнграб юборди.

Мен уйга тушга яқин қайтдим. Ойим шўрва сузиб келиб, суддаги гаплардан эшитиш ниятида ўзи ҳам стол

ёнига ўтирди. Мендан на садо чиқар, на овқатга қўл урардим. Шундан кейин у шўрвани опчикиб кетиб, мен яхши кўрадиган яхна котлет билан оқ нон келтириб қўйди. Аммо бунга ҳам киё боқмаганимни кўриб, безовталаниб қолди.

— Нима бўлди сенга, болам, тобинг йўқми? — деди ойим пешонамга кафтини босиб.

— Бугун Ингани сўроқ қилишди.

— Нима деди у бояқиш?

— Мурталога етти марта ўқ узди.

— Нима?!

— Ха. Тўшпончадан.

— Нималар деяпсан ўзи?! Суд залида-я? Етти марта?! — Ойим кулоқларига ишонмасди.

— Ха, суд залида.

— Ўзинг кўрдингми?

— Кўрдим-да.

Ойим бир ўрнидан туриб, яна ўтирди.

— Кейин-чи?

— Теккизолмади.

— Еттитасиниям-а?

— Ха, еттитасиниям.

— Э, атганг! — деб пичирлади ойим ва ўрнидан туриб, ошхонага кириб кетди. Салдан кейин мен ҳам унинг изидан чиқдим. Ойим дераза олдида ўтирар, университет биносининг оппоқ гумбазига тикилганча бурк-ситиб папирос тортарди. Мен унинг ёнига, полга чўқдим-да, бошимни тиззаларига қўйдим. Биз шу алпозда узоқ ўтирдик... Бир маҳал ойимнинг илик, мулоийм кафти текканини сездим. У оҳиста бошимни силарди. Ўғринча кўз қиримни ташладим. Ойимнинг иккала юзидан ёш думалар, ияги билинар-билинамас титрарди.

— Теккизолмади, дегин? — қайта сўради у.

Мен бош ирғадим. Сездимки, ўпкаси тўлиб, хўнграб йиғлагиси келяпти-ю, аммо ўзини базўр тийиб турипти — ойим ана шунақа бардошли, ана шунақа мағрур аёл эди.

Томоғимга бир нарса қадалгандай бўлди, чидаёлмадим: бошимни ойимнинг тиззалари орасига суқиб йиғлаб юбордим — аввалига пиқиллаб, сўнг ўқириб-ўқириб йиғладим. Ойим менга тасалли бермас, ҳамон меҳрибонлик билан бошимни силарди. Унинг учун ҳам мен йиғлардим...

Бу воқеа 1941 йилнинг 21 июнида содир бўлди. Эртасигаёқ ёддан кўтарилди. 22 июнь куни ҳамма даҳшатли хабардан саросима ичида қолди — фашистлар Германияси мамлакатимизга кўкқисдан ҳужум бошлаган эди.

Факат бир мартагина, 1943 йилда Марта хола Кукарача билан Ингани эслаб, кўзига ёш олди — ўшанда ҳамшира Инга Амирановна Лалиашвилининг ҳалок бўлганлиги тўғрисида ҳарбий комиссарликка фронтдан хат келган эди.

Кукарачани мен ҳам эсладим, тўғрироғи, 1979 йил 12 октябрь куни тунги соат 12 да, иккинчи инфаркт хуруж қилмасидан ярим соат олдин уни тушимда кўрдим. Ё алҳазар: Кукарача халиям ўша-ўша, йигирма бир ё йигирма икки ёшда эмиш, мен эсам элликдан ошиб кетганман, у ҳамон менга насихат қилар ва йўл-йўриқ кўрсатармиш...